

PINTÉR ISTVÁN

A Kállay-kormány „hintapolitikája” és az antifasiszta ellenállási mozgalom

1942. március 9-én a megbukott Bárdossy miniszterelnök és külügyminiszter helyét Kállay Miklós foglalta el. Kállay miniszterelnökségének első időszakában lényegében folytatta elődje politikáját — azzal a különbséggel, hogy a magyar fináncetőkés-arisztokrata körök érdekeihez jobban alkalmazkodva kívánta megvalósítani és a szovjetellenes háború szolgálatába állítani a már Bárdossy által is meghirdetett háborús „nemzeti egységet”.

Kállay bemutatkozó beszédei — a Képviselőházban 1942. március 19-én¹ és a Nemzeti Lovardában a Magyar Élet Pártja nagytanácsi ülésén 1942. április 20-án² — félreérthetetlen állásfoglalást jelentettek elődje, Bárdossy László külpolitikája mellett, állásfoglalást a fasiszta Németország és a szovjetellenes háború mellett. Azok a módszerek azonban, amelyekkel az egész nemzetet fel akarta sorakoztatni e politika mellett, már eltértek elődje politikájától. A moszkvai vereség, a nyugati hatalmakkal beállott hadiállapot után a feltétlen hitlerbarát politika már kevésbé volt alkalmas a burzsoázia nyugati orientációs köreinek, s különösen kevésbé volt alkalmas a dolgozó tömegek nagy részének megnyerésére, a háborús „nemzeti egység” megteremtésére. Ezzel magyarázható, hogy Kállay bemutatkozó beszédében olyan nagy súlyt szerez a „a mi háborúnk”, a „magyarság különháborúja”, a „magyar, nemzeti érdekekért, ha tőlünk ezer kilométeres távolságokra is, de mégis a magyar határon és a magyar határokért folyó háborúnk”.³ Nem véletlen az sem, hogy beszédeiben fontosnak tartotta aláhúzni az ország függetlenségének, az egyenjogúságnak jelentőségét. A Nagytanácsban elmondott beszédében külpolitikájának lényegét a következőkben határozta meg: „Szoros baráti együttműködést szövetségeseinkkel, elsősorban Németországgal és Olaszországgal. Jelenti, hogy vérben, munkában, búzában, minden tőlünk telhetőt áldozunk, ami ennek a háborúnak a megnyeréséhez szükséges. De a teljes együttműködés fogalmában benne van az egyenjogúság is. Mert olyan együttműködés, amely mindkét félnek hasznos és jó legyen, másként, mint kölcsönös megbecsüléssel, kölcsönös tisztelettel és egymás helyzetének és jogainak teljes elismerésével nem is valósulhatott volna meg”. (Az én kiemelésem — P. I.)⁴

Kállay Miklós 1942 első felében a háború folytatásához, a háborús áldozatvállalás növeléséhez szükséges támogatást azonban nemcsak és nem is elsősorban nacionalista propagandaszólammokkal akarta biztosítani. A töme-

¹ Képviselőházi Napló. XIII. köt.

² Külügyi Szemle, 1942. júl. 4. sz. 346. l.

³ Képviselőházi Napló. XIII. köt. 90. l.

⁴ Külügyi Szemle, 1942. júl. 4. sz. 346. l.

gekkel s mindazokkal szemben, akik nem értettek egyet háborús programjával és nem voltak hajlandók azt támogatni (már pedig ilyenek sokan voltak), a terror minden eszközét kilátásba helyezte. Képviselőházi beszédében félreérthetetlenül leszögezte: „ebben az egy kérdésben (a háború támogatásának kérdésében) azonban mindenkinek feltétlen lojalitását kérem, mert ha nem kapnám meg, kinyújtott baráti jobbommal minden eszközt igénybe fogok venni azért, hogy ennek a kitűzött célnak a szabotálói, ellenzői vagy elgáncsolói ne lehessenek. Partnereket, segítőtársakat keresek e nagy cél szolgálatában, azoknak pedig, akik nem lesznek partnerek, pusztulniok kell. . .”⁵

Kállay programbeszédeinek gyakorlati végrehajtása nem sokáig váratott magára. 1942 májusában megindult a frontra a 2. magyar hadsereg, hogy most már ne csak élelmiszerekben, nyersanyagban, hanem vérben is áldozzunk az idegen érdekekért folyó szovjetellenes háború oltárán. Beváltotta fenyegetését az antifasiszta, függetlenségi erők legkövetkezetesebb képviselőivel, elsősorban a kommunistákkal szemben is. A büntető munkásszázadok felállítását 1942 nyarán a fővárosban és környékén több mint 500 kommunista, baloldali szociáldemokrata és más antifasiszta letartóztatása, Kárpátukrajnában pedig 200 kommunista lefogása követte.

Az antifasiszta erőkre mért csapás következményei rendkívül súlyosak voltak. A háborúellenes harc motorja, a KMP olyan veszteségeket szenvedett, amelyeket a háború végéig nem tudott teljesen pótolni. Hasonlóan súlyos veszteség érte a szociáldemokrata párt balszárnyát is. A terror, az üldözés, a börtön, az akasztófa visszavonulásra készítette azokat a kispolgári és polgári rétegeket, közéleti személyeket, akik addig, amíg a függetlenségi mozgalom sikereket ért el, felsorakoztak a független, szabad, demokratikus Magyarország kivívásáért folyó antifasiszta harc zászlaja alá. Az antifasiszta függetlenségi mozgalomra mért csapás következményei azért is súlyosak voltak, mert olyan időben érték a mozgalmat, amikor nemcsak a kommunisták és azok követői, hanem már a burzsoázia egyrésze, s maga Kállay is úgy látta, hogy Hitler elvesztette a háborút és tenni kell valamit, ami az országot megmenti a háborús vereségtől. A függetlenségi mozgalom éppen abban az időszakban került válságos helyzetbe, amikor a legnagyobb szükség lett volna a háború- és hitlerellenes erők összefogására. Ez a körülmény komoly szerepet játszott abban, hogy a Kállay-féle „hintapolitika” széles tömegek tisztánlátását zavarhatta meg és sokan e politika befolyása alá kerültek.

*

Kállay 1942 nyarán a Volgográd felé törő fasiszta csapatok győzelmeinek, Hitlernél töltött bemutatkozó látogatásának s ott szerzett benyomásainak hatása alatt a „Berliner Lokalanzeiger” c. német lap budapesti különtudósítójának (erről memoárjában elfeledkezett megemlékezni) a tengely új nagy győzelmeiről így nyilatkozott: „Mindaz, amit velem a Führer főhadiszállásán közöltek, pontról pontra beteljesedett, vagy útban van a beteljesedés felé. Csaknem matematikai pontossággal bejelentették nekem a szovjet hadszíntér eseményeit, de az afrikai harcok fejleményeit is . . . Egyek vagyunk abban a célban, hogy német és olasz szövetségeseinkkel leverjük a bolsevizmust és ezt a harcot kötelességünknek tekintjük hazánk és Európa védelme érdekében.”⁶

⁵ Képviselőházi Napló. XIII. köt. 90. l.

⁶ Népszava, 1942. júl. 1. „Kállay miniszterelnök a háborúról” MTI közlés.

Amikor Kállay ezt a nyilatkozatot adta, feltehetően már ott feküdt asztalán Bajcsy-Zsilinszky Endre⁷ és Tombor Jenő nyugalmazott ezredes emlékirata, amelyben leszögezték, hogy Hitler elvesztette a háborút. Az emlékiratban Tombor Jenő részletesen fejtegette a németekkel való szövetség fokozatos gyengítésének módjait. Ha talán Kállaynak Tombor ezredes aggodalmai nem voltak eléggé mérvadóak, akkor figyelembe vehette volna az emlékiratról szóló bizalmas rendőrségi jelentést, mely szerint emlékiratát Tombor megvitatta különböző politikusokkal, nyugalmazott katonatisztekkel, főleg Bethlen István „prominens embereivel”, Sigray gróffal és a legitimista vezérkarral. „Mindnyájan egyetértettek abban — állapítja meg a rendőrségi jelentés —, hogy Németország 1918 megisméltódését nem kerülheti el.”⁸

1942 második felében a fasiszták volgográdi támadásának megakadása, Anglia, az Egyesült Államok és a Szovjetunió vezető államférfiainak első moszkvai konferenciája után a burzsoázia és a középrétegek egy része mind jobban sürgeti Kállayt politikája megváltoztatására. 1942. szeptember 15-én Sombor-Schweinitzer jelentésében arról tájékoztatja a belügyminisztert, hogy Makay-Petrovics György, az „Ujság” főszerkesztőjének lakásán a „németellenes” képviselők több ízben értekezletet tartottak, amelynek tárgya: rábírní a kormányt külpolitikájának megváltoztatására.⁹ A szociáldemokrata párt október 16-án kelt bizalmas belpolitikai tájékoztatójában arról olvashatunk, hogy „polgári politikusok, továbbá egyetemi tanárok, nagyiparosok, írók, arisztokraták és hírlapírók egyre inkább igyekeznek a kormány tudomására hozni azt a véleményüket, hogy kevés valószínűséget látnak a tengelyhatalmak győzelmére.”¹⁰

Kállay, mint ezt a minisztertanácsi jegyzőkönyvek, elhangzott beszédei, tettei is igazolják, még mindig hisz a fasiszta Németország győzelmében, azonban ő is jónak látja, hogy bizonyos óvatos lépéseket tegyen a nyugati hatalmak megnyerésére. 1942 őszén leváltja a feltétlen németbarátságáról közismert Bartha honvédelmi minisztert, és helyébe a nyugatbarát nagybacsoni Nagy Vilmos kerül.¹¹ Szükségesnek tartja személyesen óvni a lapok főszerkesztőit attól, hogy idegen, „akár ellenséges államok államfőit személyükben támadjanak”.¹² Ebben az időben talán a legnagyobb meglepetés erejével hatott Keresztes-Fischer belügyminiszternek a Képviselőház október 16-i ülésén tett kijelentése: „... nem lehet megjósolni, miként ér véget a háború, egyetlen felelős tényező sem tudhatja és nem állíthatja határozottsággal, hogy ki fog győzni.”¹³

A külpolitikai lépéseknél azonban sokkal lényegesebbek azok, amelyek a belpolitikában jelzik a változások kezdetét. A kormány, a terror eszközeinek fenntartása mellett, mind nagyobb teret enged a baloldali ellenzéki pártok, elsősorban a szociáldemokrata párt működésének. Most már nemcsak arról van szó, mint 1942 nyarán, hogy a szociáldemokrata pártot a kormány megvédi a szélsőjobboldal, sőt a kormánypártban helyet foglaló képviselők egy részének az SzDP betiltását sürgető követeléseivel szemben, hanem arról is, hogy enge-

⁷ Bajcsy-Zsilinszky Endre fentebb említett emlékirata még nem került elő.

⁸ PI Arch. A/XV. II/1/1942/126.

⁹ PI Arch. A/XVII/1/1942/127.

¹⁰ PI Arch. A/XVII/1/1942/118.

¹¹ Nagybacsoni Nagy Vilmos: Végzetes esztendő.

¹² PI Arch. A/XVII/1/1942/118.

¹³ Ugyanott és Képviselőházi Napló. XV. 1942. nov. 10. ülés.

délezi olyan gyűlések, pártrendezvények megtartását, amelyekre a szovjetellenes háború megindulása óta a szociáldemokrata pártnak nem volt lehetősége.¹⁴ A kormány a korábbinál sokkal nagyobb lehetőséget biztosít a Paraszt-szövetség helyi szervezeteinek kiépítésére is. Az 1942. október 16-i bizalmas SZDP belpolitikai tájékoztatóban a következő megállapítással találkozunk: „A Kállay-kormány szeretné megvalósítani a belső egységet, illetőleg azoknak a pártoknak és rétegeknek az összefogását, akik nem akarnak gyökeres átalakulást. (Az én kiemelésem — P. I.) Éppen ezért — olvashatjuk a továbbiakban —, bár — amennyire pozíciójának tartásához szükséges — kiszolgálja a tengelyt, lehetőleg nem akarja magát az angolszász oldal előtt sem szélsőségesen németbarátnak mutatni.”¹⁵ Amint látjuk, a szociáldemokrata párt jól ítélte meg a Kállay-kormány politikájának kialakulóban levő fő irányát. Felismerte, hogy Kállay új politikájában fontos helyet és szerepet szán a baloldali pártoknak, köztük a szociáldemokrata pártnak is. A szociáldemokrata párt jobboldali vezetői azonban a Kállay-kormány részéről nyújtott nagyobb mozgási és szervezkedési lehetőséget nem arra használták fel, hogy tömörítsék és a háború elleni aktív harcra mozgósítsák a munkásosztályt és a demokratikus hitlerellenes erőket, hanem ellenszolgáltatásképpen vállalták, hogy a belső rend és a háborús termelés zavartalanságának biztosításában támogatják a kormányt.¹⁶ Mint a későbbiek során látni fogjuk, ezen a ponton találkozott a Kállay-féle hintapolitika a szociáldemokrata párt jobboldali vezetőinek következetesen háborúellenes, antifasiszta harcot feladó politikájával és vált az utóbbi a hintapolitika eszközévé és támaszává.

A fasiszta koalíció hadseregeinek a keleti fronton — 1942 végén és 1943 elején — Volgográdnál és a Don partján elszenvedett súlyos veresége megérett a Kállay-kormány angolszász orientációjú híveiben, hogy határozottan rálépjenek a már 1942 második felében megkezdett „hintapolitika” ingoványos útjaira. Kállayt és híveit ebben messzemenően segítette az a politika, amelyet a Szovjetunió nyugati szövetségesei, elsősorban az angol kormány Churchillel az élen folytattak. A volgográdi szovjet győzelem után világossá vált, hogy a nyugati nagyhatalmaknak az a tükön remélt tervük, miszerint a Szovjetunió a német fasisztákkal és szövetségeseivel vívott küzdelemben legyengül és a nyugati hatalmak tetszésük szerint diktálhatják békefeltételeiket, szertefoszlott. Más eszközökre volt tehát szükség, hogy a „bolsevizmust” távol-tartsák Európától.

1942 őszétől egymásután láttak napvilágot azok a tervek, elgondolások — elsősorban az angol sajtóban —, amelyek a Balkán és Közép-Európa országaiból a Szovjetunió ellen újabb „védelmi vonalat”, „egészségügyi övezetet”

¹⁴ 1942 végén a SZDP jobboldali vezetőinek beszédeiről fennmaradt csendőrségi és rendőrségi jelentések mind arról tanúskodnak, hogy a párt vezetőinek a miniszterelnökkel és a belügyminiszterrel folytatott tárgyalásai eredményeként a párt nagyobb szervezkedési lehetőséget kapott. Ezt igazolja a belügyminiszter államtitkárnak, Pásztóynak a győri és kolozsvári rendőrhatóságokhoz intézett levele is, amelyben közli, hogy a SZDP választmányi ülését engedélyezni kell. (PI Arch. A/XVII/1/1942/71.)

¹⁵ PI Arch. A/XVII/1/1942/118.

¹⁶ A Győrben megtartott választmányi ülésen Pajor Rudolf főtítkárhelyettes beszédének lényegét a következőkben lehetne megfogalmazni: A kormányt minden olyan törekvésében támogatjuk, ami a rendfenntartásra irányul, de az a kérésünk, hogy gondolatainkat mi is szabadon terjeszthessük a munkások között. Malasits Géza még tovább ment a felajánkozásban: a szervezett munkásság nem engedi meg az 1918 évi felfordulás megismétlődését. PI Arch. A/XVII/1/1942/71.

akartak létesíteni. Ismertté váltak azok a tervek is, amelyek szerint a nyugati hatalmak a Balkánon szállnának partra és biztosítanak, hogy a Balkán és Közép-Európa a nyugati hatalmak befolyása alá kerüljön. Ezek a nyugati tervek és elgondolások azonban nem számoltak a tényleges nemzetközi erőviszonyokkal, nem számoltak még mindig a Szovjetunió erejével és a nemzetközi politikában megnövekedett súlyával, nem számoltak az antifasiszta, hitlerellenes tömegek világpolitikát befolyásoló szerepével. Ezek a tervek nem számoltak az antifasiszta világkoalíció érdekazonosságával, nem számoltak azzal, hogy a koalícióban az összetartó erők sokkal erősebbek, mint a szét-húzó. S így, bár ezeknek a terveknek egy időben volt bizonyos reális alapja, később teljesen irreálisá, megoldhatatlanná váltak. Ezért az e tervekre épülő Kállay-féle hintapolitika is homokra épült és következményei nemcsak kitervelőit, hanem magát az országot is majdnem maguk alá temették.

Kállay hintapolitikájának külpolitikai vonatkozásait jelentős részben már feltárták. A feltárt anyagból az is ismeretes, hogy Kállay hintapolitikájának külpolitikai vonala járhatatlan volt. Vajon hogyan alakult Kállay belpolitikája?

Kállay külpolitikai elképzelésének megvalósításához minden korábbinál nagyobb „belső támaszra”, szélesebb, nagyobb tömegeket átfogó „nemzeti egységre” volt szükség, hisz számolnia kellett azzal, hogy tervei megvalósításakor, a „nemzeti egység” meghirdetésekor „kétfrontos harccal”, kétoldalról jövő támadással kell szembenéznie. Világos volt ugyanis, hogy ez a politika a feltétlen hitlerbarát táborból nagy ellenszenvet vált ki. Világos volt az is, hogy a tengelyhatalmak katonai pozíciójának romlásával a szélsőjobboldali erők, a nyilaspartók, az imrédysták, a MÉP jobbszárnya mindent el fognak követni, hogy a kormány Hitler újabb és újabb gazdasági és katonai követeléseit teljesítse. Ugyanakkor Kállay tudta azt is, hogy a Szovjetunió elleni harcban szükség esetén erre a szélsőjobboldalra is támaszkodhat. Ezt bizonyítja, pl., hogy 1943 decemberében a Képviselőház külügyi vitájában Imrédy és Kállay szembenállása azonnal megszűnt, amikor az ország keleti határainak védelméről, a „bolsevizmus” elleni harc feladatairól volt szó. Ez az „egymásratalálás” Kállay és Imrédy parlamenti „kézfogása” néven vált ismeretessé.¹⁷

Kállay jól tudta, hogy Volgográd és Voronyezs, a háborúban beállott döntő fordulat a legnagyobb, s a kormányra és a rendszerre nézve legveszélyesebb hatást a dolgozó tömegekben, elsősorban a munkásosztályban és a nemzetiségekben váltja ki. Erre nemcsak az első világháború tapasztalatai, nemcsak a Hitler megszállta országok ellenállási mozgalmainak fellendülése, a partizánharcok megindulása figyelmeztette a kormányt. Erről tanúskodtak azok a csendőrségi, rendőrségi, főispáni és egyéb jelentések, amelyek naponként, vagy hetenként érkeztek a Belügyminisztériumba a dolgozó tömegek háborúellenes hangulatának megnövekedéséről, a bérharcokról stb.¹⁸

Kállay tisztában volt azzal is, hogy a nyugati beállítottságú burzsoázia mellett a középrétegek nagy részében, sőt a munkásosztály és a parasztság kevésbé forradalmi, politikailag képzetlenebb tömegeiben is érvényesül egy olyan szemlélet — Hitlerrel szakítani, de véráldozatokat nem hozni, a „bolsevizmus”,

¹⁷ Erre vonatkozóan lásd a Képviselőházi Napló 1943 dec. üléseinek jegyzőkönyvét.

¹⁸ A tömegek háborúellenes mozgalmainak kibontakozására lásd: A magyar munkásmozgalom 1939—1945. Bpest, Kossuth, 1958—1959 és *Korom Mihály: A fasiszmus bukása Magyarországon.* Bpest, Kossuth, 1961.

az „anarchia”, a „felfordulás”, a forradalom helyett fenntartani a törvényesség kereteit — amelyet „okos” s főleg ravasz politikával nagyszerűen fel lehet használni a kormánypolitika támogatására.

A Kállay-kormány külpolitikai kísérleteivel egyidőben a belpolitikában is tett néhány — elsősorban az ország közvéleményét a hintapolitika számára kedvezően befolyásoló — lépést. Mindenekelőtt arra törekedett, hogy a magyar népet meggyőzze arról, hogy szándékában van szakítani Hitlerrel és kivezetni az országot a háború poklából. Ennek eszközei azonban csak részben lehettek közvetlenek, sokkal inkább közvetettek voltak.

1943 tavaszától egymást érik Kállay és minisztereinek beszédei. Bár ezek a beszédek továbbra is a háború folytatása mellett, a tengelyhatalmakkal való szövetség mellett törnek lándzsát, a sorok között is olvadni tudók — s ilyenek egyre többen vannak — már tudják, hogy Kállay politikája nem azonos az 1942 tavaszán meghirdetett kormányprogrammal. Ennek a politikai változásnak első nyílt jelentkezése 1943 májusában kormányzói kéziratral a parlament elnapolása.¹⁹ Ez a lépés a szélsőjobboldal ellen irányult. A nyilasok ugyanis a parlamentben vitát akartak nyitni Kállay „tengelyellenes” politikája felett.²⁰

1943. május 29-én, a MÉP kétezer főnyi résztvevője előtt tartott beszédében jelenik meg először Kállaynak ez a kijelentése: „...nem az én kormányom alatt döntetett el, hogy részt vegyünk az 1942-es orosz hadjáratban”. „Védekező háborút folytatunk, célunk, hogy békében éljünk.” Kállay ebben a beszédében — amelyre később is annyit hivatkozik — megnyugtatja híveit és azokat is, akik még haboznak az ő politikáját követni, vagy legalábbis támogatni. „Lelkiismeretünk nyugodt lehet... mindig megtettük azt, amire vállalkoztunk, a saját érdekek és másokkal szemben fennálló kötelezettségek pólusai között mindig megtaláltuk azt az utat, amelyet a nemzeti becsület kijelöl...” Majd így folytatja: „... a külpolitika, mint minden más politika is végső fokon a nemzet áldozatkészségén alapszik és mert elemi erők tombolása idején nem lehet áldozatok nélkül élni. De a lehetőségek természetesen *határt szabnak az áldozatoknak is, mert az áldozat nem öncél*, — a cél a nemzet érdekének szolgálata. Ezt az alapvető szempontot sohasem tévesztem szem elől, és ezért *csak olyan áldozatot vállalok, amely a nemzet erőivel arányban áll.*”²¹

¹⁹ Horthy Miklós: Emlékirataim és Kállay Miklós: Hungarian premier; a personal account of a nation's struggle in the second world war. New York, Columbia University Press 1954.

²⁰ OL Kállay miniszterelnök levelezése. 1943. 13. csomó.

²¹ Függetlenség, 1943. máj. 30. Kállay miniszterelnök nagy beszéde a magyar sorskérdésről. Kállay beszédét élénken kommentálta a sajtó is. A Függetlenség 1943. jún. 1-i számának vezércikke „Az élet programja” címen fűzött megjegyzéseket a beszédhez. Kállay legfőbb mondanivalója — állapítja meg a cikk — „*átvezetni a nemzetet a ma világának szörnyű krízisén*”. A szociáldemokrata párt lapja, a Népszava is pozitív megnyilatkozásnak könyvelte el a beszédet. Bajcsy-Zsilinszky Endre Kállayhoz intézett levelében „nagyszerű” jelzővel illette a beszédet, de azonnal kifejezésre juttatta a „beszéd végrehajtása körül a germán belső összeesküvés” veszélyét. Kállay emlékiratában a következőket írja beszédének hatásáról: „Magam is meg voltam lepve a beszéd hatásától. Az egész magyar közvélemény — kivéve természetesen a legszélső jobboldalt — különös meglepődéssel fogadta és úgy tekintette ezután, mint a magyar kül- és belpolitika összefoglalt okiratát és a magyar célt. Még sokkal érdekesebb volt a beszéd hatása külföldön, bár, ahogy már mondtam és ahogy később látható az idézetből, szavaimat végtelen óvatossággal használtam ebben a beszédemben. A sajtó nemcsak a semleges országokban, de még a nyugati háborús országokban, Amerikában is részleteiben foglalkozott

Kállay a háborúba lépés felelősségének elhárításával, a kényszerhelyzetre való hivatkozással, a kis népek kiszolgáltatottságának, a nép és kormány békeszerető, a nyugati kultúrát védelmező szándékainak hangoztatásával²² akarta a nyugati szövetségesek jóindulatát kieszközölni, s a magyar nép lelkiismeretét elaltatni.

Hatásos eszköznek bizonyult a nép szélesebb tömegeinek megtévesztésében a szovjet- és kommunistaellenesség, továbbá a nacionalizmus határtalan felkorbácsolása. A Szovjet Hadsereg sorozatos győzelmei, közeledése határainkhoz, arra készítette Kállayt, hogy a „bolsevizmus” rémével, a „nemzetet fenyegető végső pusztulással”, az ellene való széles összefogás szükségességével próbáljon magának és politikájának híveket toborozni. 1943. február 25-én a Baross Szövetség közgyűlésén jelenti be Kállay a voronyezsi katasztrófát. Ahelyett azonban, hogy levonná a voronyezsi vereség végső konzekvenciáját, a nemzetet és az országot fenyegető szovjet veszedelemről tart előadást. Ezzel megnyitja a szovjet- és kommunistaellenes propaganda minden addigit felülmúló áradatát. „E háborúnak reánk nézve kettős célja van: megmenteni a bolsevizmustól ezt az országot, ezt a nemzetet, s vele együtt a kultúrának, a kereszténységnek, a civilizációnak, az emberiségnek azt a keletre előretolt őrhelyét is, amelyen mi itt állunk.” — Majd így folytatja: „Mert ha áttöri ezt a bástyát a keleti rém, akkor nincs megállás, nincs feltámadás. Vereségek, veszteségek, elvesztett háborúk a történelemben eddig nem jelentették mindig népek, nemzetek eltűnését is. Ennek a most folyó háborúnak elvesztése azonban nemcsak nemzetek, de egy egész világ eltűnését jelentené.”²³ Ezzel a beszéddel Kállay kettős célt akart elérni. Egyrészt meg akarta akadályozni, hogy a magyar nép teljes nagyságában felismerje a nagyméretű vérvesztés hiábavalóságát, és azt akarta elhitetni, hogy a német rablőháborúban áldozatul odadobott közel 200 ezer katona a nemzetet fenyegető pusztulás elhárításaért esett el. Így akarta elejét venni a háborús elégedetlenség növekedésének. Másrészt így adott jelzést a nyugati hatalmaknak, hogy a magyar kormány háborús erőfeszítései csak a szocialista Szovjetunió ellen irányulnak, s ezt nem tekinthetik bűnnek a nyugati kormányok.

Nem véletlen, hogy Kállay beszédei nyomán a magyar polgári sajtó, de a baloldali ellenzék lapjai is soha annyit nem foglalkoztak a kis népek, elsősorban a magyar nép egyenjogúságának, európai elhivatottságának, a béke megőrzésének biztosításában betöltött szerepével, mint éppen 1943-ban. Bizonygatták, hogy Magyarország ezeréves múltja, kultúrája, állami berendezkedése biztosíték az önálló állami életre, sőt többre is: biztosíték Közép-Európában, a Duna völgyében a rend fenntartására, s a Kelet felől jövő „veszély” feltartóz-

vele és úgy kommentálta, hogy ez egy háborúellenes nyilatkozat és Magyarország politikailag tisztán kerül ki a helyzetből. Az amerikai követség egyik tagja Bernben személyesen fordította le a beszédet Roosevelt elnök számára, és nemsokára az egész beszéd megjelent angolul, franciául és olaszul. A magyar politikai élet vezetői — köztük Bethlen István, Kánya Kálmán, Rassay Károly és Bajcsy-Zsilinszky E. — eljöttek hozzám egymás után, hogy kifejezzék elismerésüket és meglepedésüket. Más oldalról viszont a német sajtó még egy szóval sem emlékezett meg beszédemről.” (Lásd: *Kállay*: i. m. 193—194. l.)

²² Erre vonatkozóan lásd Kállay 1943. aug. 20-i rádióbeszédét, 1943 decemberében a képviselőházban és a felsőházban elmondott beszédeit stb.

²³ *Népszava*, 1943. febr. 26. Kállay miniszterelnök a magyar csapatok harcairól és a bolsevista veszedelemről.

tatására. Ehhez azonban az szükséges, hogy a Duna-völgy népei s a nyugati hatalmak is megértsék, hogy „Magyarország nélkül, a magyar nép vezetőszerepe nélkül államot ezen a csodálatosan egységesnek kiszabott földön alkotni nem lehet”.²⁴ Bizonygatták: hogy Magyarország elkerülhesse a háborús vereség katasztrófáját, hogy vele a béketárgyalásokon ne mint legyőzött országgal tárgyaljanak, hogy szerepet — őt megillető szerepet — kapjon a Duna-medence újjászervezésében, ahhoz az kell, hogy az ország népe „egyemberként” sorakozzék fel Kállay hintapolitikája mögé, hogy *az országban rend legyen*, ne kerülhessen sor 1918 és 1919 megisméltődésére.

A „belső béke” biztosításához elsősorban arra volt szükség, hogy az ország dolgozó népét féken tartsák s lehetetlenné tegyék egy forradalmi megmozdulás kibontakozását. Ennek megvalósítására két lehetőség nyílt. Az egyik: a legkegyetlenebb — a német fasisztákéhoz hasonló — módszerrel, a terror minden eszközeinek igénybevételével elfojtani a haladó antifasiszta mozgalmaknak még a csíráit is. A másik: a terror mellett felhasználni mindazokat az eszközöket (szociális juttatások, bér- és fejadagjavítások stb.) és társadalmi erőket (kisgazdapárt, szoc. dem. párt jobboldali vezetőit stb.), amelyek a tömegmozgalmak elfojtására alkalmasak. Az első lehetőség alkalmazásának végső eredményéről a Hitler által megszállott Európa tapasztalatai nem sok jót ígértek. Maradt tehát a másik módszer alkalmazásának lehetősége, amit végső soron a Kállay-kormány választott. Ennek okai között fontos szerepet töltött be a Kállay-kormány külpolitikai kísérleteit rokonszenvvel kísérő nyugati hatalmak megnyerésének szándéka is.

A Kállay-kormány 1943-ban is legfontosabb feladatának tartotta, hogy a kommunisták vezetete antifasiszta, függetlenségi mozgalom következetes híveit a terror minden eszközeinek igénybevételével üldözze. 1943 tavaszán, majd 1943 őszén ismét nagyarányú letartóztatások történtek. Az internálások, rendőrségi őrizetbevételek, frontra küldések most is egymást érték. Kállay — a már említett májusi beszédében — kíméletlen harcot helyezett kilátásba a népfront hívei és követői ellen.²⁵ A terror-intézkedések növelésének szándékát igazolják azok a minisztertanácsi rendeletek is, amelyek a csendőrség és rendőrség létszámának felemeléséről és a kisegítő karhatalom felállításáról szólnak.

A Kállay-kormány a terror fokozása mellett egész propaganda-apparátusát felvonultatta a dolgozó tömegek elégedetlenségének, háború- és rendszerellenes hangulatának megfékezésére. A miniszterelnök az 1943-as év első minisztertanácsi ülésén felvetette a szociális intézkedések szükségességét a belső nyugalom érdekében, s hangsúlyozta ennek igen fontos külpolitikai jelentőségét is. A mezőgazdasági dolgozók biztosításáról szóló törvényjavaslat elkészítését, a „házhely” és a „családi otthon” akciót, 1943 őszén a gyermeküdtetési akciót, az 5 holdon aluli zsidóbirtokok kiosztását mint a Kállay-kormány szociális reformintézkedéseinek kezdetét fűjták fel a kormánypárt lapjai. Kállay nagy reményt fűzött 1943. június 28-án az Országos Alföldi Bizottság szegedi nagygyűlésén bejelentett gazdaságpolitikai programjához.²⁶ Jellemző, hogy Kállaynak ezt a programját a kormány tagjai bizalmatlanul fogadták

²⁴ Népszava, 1943. nov. 9. Kállay miniszterelnök beszéde a magyarság és a nemzeti-sorsközösségről.

²⁵ Függetlenség, 1943. máj. 30.

²⁶ Kállaynak és Reményi-Schneller pénzügyminiszternek a „gazdasági program”-ról szóló beszédét lásd: Függetlenség, 1943. jun. 29-i számában.

a programot előkészítő minisztertanácsi üléseken. Maga Keresztes-Fischer Ferenc, Kállay „tanácsadója” sem értett vele egyet. Kállay az 1943. május 18-i minisztertanácsi ülésen kénytelen a kormány tagjai felé felvetni a bizalmi kérdést és szavazást elrendelni. Kállaynak a program megvalósításával szemben felhozott érvekre az a legsúlyosabb válasza, hogy a program szükséges, mert különben nem lehet biztosítani az ország nyugalma. Bizonyos átmeneti sikert kétségtelen hozott ez az intézkedés. A bérkövetelő munkásokat, a Jurcsék-terv ellen fellépő parasztokat több hónapra keresztül azzal áltatták, hogy jön a kormány új gazdaságpolitikája és az teljesíti követeléseiket. Röviddel a „kormányprogram” után azonban újult erővel bontakozott ki a tömegek gazdasági harca, mert világossá vált, hogy a program nem más, mint porhinta és szemfényvesztés. Kállay az elégedetlenség lecsillapítására 1943-ban két ízben is emelte a kenyér- és egy ízben a liszt-fejadagokat.²⁷ Ezek az intézkedések azonban korántsem érték el azt az eredményt, amit a Kállay-kormány remélt tőlük.

Kállay az ország „nyugalmanak” biztosítása érdekében hozott intézkedések közül, a sajtó és rádió propaganda mellett, nagyon fontosnak tartotta vele egyetértő minisztereknek és híveinek mind gyakoribb személyes érintkezését az ország különböző társadalmi rétegeivel. E célt szolgálta a propaganda-minisztérium felállítása is. 1942 végétől szinte alig volt olyan hét, amelyen a sajtó ne adott volna tájékoztatást egyik vagy másik miniszter országjáró körútjáról, vagy olyan összejevetelről, amelyen a miniszterelnök vagy megbízottja beszédet mondott. Így került sor az írók lillafüredi találkozására, a lillafüredi ifjúsági találkozóra, az Actio Catholica nagygyűlésére, az olasz kultúrintézet megnyitására, a Magyar–Török Társaság előadóestjeire, vagy például a belügyminiszter bácskai, a közoktatásügyi és a földművelésügyi miniszter észak-erdélyi, a miniszterelnök kárpátukrajnai és kassai körútjaira stb.

A Kállay-kormány ebben a munkájában nagy támaszra talált a magyarországi egyházakban, elsősorban azok vezetőiben. Már 1942 második felében vita-cikksorozat indult a Magyar Szemlében, amely a lelkek egységének megteremtését a különböző egyházak legfontosabb feladatának tekintette. Lakos Endre „Nagy magyar lelki egység” c. cikkében a magyar kereszténység előtt álló alapvető feladatnak tartotta, hogy „. . . a magyar problémákat a rendelkezésre álló közös alapok segítségével a teljes egyetértés szellemében igyekezzünk megoldani”.²⁸ Sokkal világosabban fogalmazott Markó Árpád „A lelki egység ösvényén” c. cikkében. „Ma . . . jól tudjuk, hogy azok a veszedelmek, amelyek egyképpen fenyegetnek minden keresztény felekezetet, felmérhetetlenül nagyobbak és veszedelmesebbek, mint a XVII. századbeli török vész. Ennek kivédésére ma nemcsak fegyveres katonákra, hanem arra a legerősebb lelki fegyverzetre van és lesz szükségünk, amit Zrínyi az egész nemzet „unanimis consensusa”-ként sürgetve követelt.”²⁹

Az egyházak vezetői meglepéssel fogadták Kállay hintapolitikáját, hisz következetesnek ígérkezett a „bolsevizmus” elleni harcban, ugyanakkor szakítani kívánt azokkal a hitleri módszerekkel, amelyek a „keresztényi

²⁷ Népszava 1943. jun. 24. Július elsejétől napi 20 deka a kenyérfejadag; Népszava, 1943. okt. 17. November 1-től 25 deka a kenyéradag az eddigi 20 deka helyett.

²⁸ Magyar Szemle, 1943. ápr. XLIII. köt. 122–123. l.

²⁹ Magyar Szemle, 1943. ápr. XLIV. köt. 210. l.

humanizmust” mélyen sértették. Nem véletlen tehát, hogy a hercegprímás³⁰ s a protestáns egyházak vezetői is³¹ kiálltak Kállay politikája mellett és erre szólították fel híveiket is. Az egyházak lapjainak a bolsevizmus elleni harc szükségességéről, a belső béke fontosságáról szóló cikkei mellett 1943 második, s főleg 1944 első hónapjaiban egyre fontosabb szerepet tölthettek be a püspöki pástorlevelek, szózatok. Az egri érseknek a papsághoz intézett újévi körlevele hangoztatta: a mai időkben „létfontosságú, hogy magunkban és másokban is elcsitítsunk mindent, ami forradalmi jellegű. . .”³² Báró Apor Vilmos győri püspök nagybőjti szózatában a magyar haza és az isten ellenségének nevezi azt, aki „a mai súlyos helyzetet arra használja, hogy a népben nyugtalanságot és visszásságot szítson. . . aki a szabadság örve alatt zűrzavart vagy az egység cégére alatt a zsarnokság bármely formáját akarja ősi alkotmányunk helyébe állítani”.³³

Fontos szerepet tölthettek be Kállay rendszermentő politikájában a szociáldemokrata párt és a független kisgazdapárt jobboldali vezetői. Ezek a jobboldali vezetők vállalkoztak arra, hogy amit a terror, a kormánypropaganda, az egyházak és a különféle burzsoá szervezetek nem tudnak elvégezni az öntudatosabb antifasiszta, demokratikus gondolkodású tömegek befolyásolásában, azt ők elvégzik. Vállalkoztak arra, hogy megakadályozzák a kommunisták vezette antifasiszta függetlenségi mozgalom erőteljes fejlődését, megakadályozzák a kormány veszélyes hintapolitikájával szemben álló antifasiszta nemzeti egység, s ezen belül a munkásegység kibontakozását és győzelemre jutását. Megjegyzendő, hogy a két párt jobboldali vezetőinek politikai elképzelései között — főleg az ország belső átalakulását illetően — volt különbség. Az itt kifejtésre kerülő kérdésekben az eltérés azonban lényegtelen.

A független kisgazdapárt és a szoc. dem. párt jobboldali vezetői minden kétséget kizáróan szemben álltak a fasiszta Németországgal, szemben álltak Hitlerrel. Szakítani akartak a tengelyhatalmak oldalán folyó háborúval, de minden nagyobb kockázat vagy véráldozat nélkül. Szövetséget akartak az antifasiszta világkoalícióval, de a Szovjetunióval való szövetség nélkül. Szemben álltak a Horthy-rendszerrel, Angliához vagy a skandináv államokhoz hasonló polgári demokratikus berendezkedésű állam lebegett szemük előtt, de ezt a tömegek aktív közreműködése nélkül, a forradalom feltétlen elkerülésével akarták megvalósítani.

1943 első felében erőteljes Hitler- és háborúellenes mozgalom van kibontakozóban az országban. A dolgozó tömegek, a munkásosztály, a parasztság elégedetlenségének, bérmozgalmainak, munkamegtagadásainak a korábbinál határozottabb felszínre törése mellett jelentkezik ez a háborúellenesség a kispolgárság, az értelmiség soraiban is. Erre nemcsak a belügyi szervek jelentései szolgálnak bőséges anyagot, hanem az 1943 tavaszán a nemzeti összefogás szükségességéről napvilágot látott sajtóviták is. Ez a sajtóvita az első pillanatra azt a látszatot kelti, hogy az 1941-ben megindult és az 1942-es letartóztatások után félbeszakadt, a kommunista párt által irányított független, sza-

³⁰ Nemzeti Ujság, 1943. márc. 19. Népszava, 1943. aug. 17.

³¹ Népszava, 1943. aug. 17., Népszava, 1944. jan. 13. stb.

³² Magyar Nemzet, 1944. jan. 9. „. . . hazafiságtok érdekében semmiféle szélsőséges irányzatot se pártoljatok.”

³³ A Mai Nap, 1944. márc. 2. A győri püspök nagybőjti szózata a haza belső ellenégeiről.

bad, demokratikus Magyarország programvitájának egyenes folytatása. Azonban gondosabb tanulmányozás után kiderül, hogy jellegében, tartalmi mondanivalójában új jelenséggel állunk szemben. Kétségtelen, hogy a sajtó hasábjain most is ott találjuk a baloldali szociáldemokraták s más antifasiszták bátor írásait, s néha a kommunisták egy-egy cikkét is, de e cikkek nem tudnak döntő befolyást gyakorolni a vita lényegére. A vitában az összefogás céljai, a függetlenségi mozgalom leglényegesebb meghatározói módosulnak. A fő cél nem a következetes társadalmi változás, hanem az, hogy a rendszer némi demokratizálásával, a forradalom elkerülésével, a harcos antifasiszta tömegek, mindenekelőtt a kommunisták féken tartásával biztosítsák az átmenetet a fasiszta tengely oldaláról az antifasiszta világoakció nyugati, angol — amerikai táborába.

Az antifasiszta függetlenségi mozgalomnak e polgári, kispolgári szárnyához csatlakozott a független kiscgazdapárt és a szoc. dem. párt jobboldali vezetősége is, s ennek fő törekvései támogatásra, megértésre találtak magánál Kállaynál is. Sőt, Kállay arra törekedett, hogy minél nagyobb teret biztosítson a Hitler-ellenes polgári, kispolgári mozgalom propagandájának, s egyben keményen fellépett e mozgalomban jelentkező minden olyan kísérlet ellen, amely a mozgalmat a kommunisták vezetete radikális antifasiszta irányba akarta tolni. Ez a Hitler-ellenes polgári, kispolgári mozgalom az ország közvéleménye előtt úgy jelentkezett, mint a kormány háborús politikájával szemben álló, a tömegek nagy részének vágyait, óhajait valóraváltani akaró mozgalom, s éppen ezért nagy tömegebefolyása volt. Tömegebefolyását növelte az a körülmény is, hogy a kommunisták párt vezetete függetlenségi mozgalom a ránehezülő kíméletlen terror s a volt szövetségesegek egy részének a most kibontakozó polgári, kispolgári szárnyhoz való átpártolása miatt nem tudott olyan erővé válni, hogy eredményesen felvegye a harcot a Kállay-féle rendszermentő politika és fő vonásaiban ennek hatása alá került függetlenségi mozgalom polgári, kispolgári szárnyának az egész ország sorsára nézve egyaránt súlyos veszélyekkel fenyegető tendenciáival szemben. Ezt a körülményt Kállay nagyszerűen fel tudta használni most már a hintapolitika szolgálatába állított „nemzeti egység” megermentésére.

A háborúban beállt fordulat hatására a munkásosztály soraiban a kommunisták párt és a baloldali szociáldemokraták munkájának hatására, de ösztönösen is nőtt az elégedetlenség a rendszerrel szemben, s nőtt az elégedetlenség a szoc. dem. párt és a szakszervezetek jobboldali vezetőinek a munkásosztályt semmittevésre, passzív várakozásra kényszerítő politikájával szemben is.

Peyerék úgy gondolták, s erről akarták meggyőzni a kormányt is, hogy a szociáldemokrata pártnak adott szabadabb mozgási és szervezkedési lehetőséggel csökkenteni lehetne a növekvő elégedetlenséget. A párt vezetőinek szabadabb mozgása, párt- és szakaszervezeti gyűléseken a vezetők „józan mérsékletre” intó beszédei, a kormány politikája melletti állásfoglalásaik visszatartják a munkásokat a háború elleni határozott fellépéstől, a harcos ellenállástól, s meggyőzhetik őket a kormánypolitika helyességéről. Természetesen, a jobboldali vezetőket elsősorban az a cél vezette, hogy a párt taglétszáma, az ország közvéleményére — nem utolsósorban a kispolgárságra és értelmiségre — gyakorolt befolyása megnövekedjék, és a párt a háború végén jelentősen megerősödvé vehessen részt az ország „demokratikusabb” társadalmi berendezkedésének kialakításában. E cél érdekében azonban ilyen messzemenő osztályárulásra is hajlandók voltak.

A fentebb vázolt elképzelések 1943 elejétől egyre jelentősebb szerephez jutnak a szociáldemokrata párt jobboldali vezetőinek politikájában. A párt szegedi, csongrádi, szombathelyi választmányi ülésének és a fővárosi pártterkezet munkájának középpontjába az első világháború, 1918–1919 tanulságainak levonását, a tömegek által sürgetett radikálisabb politikának a pártra és az országra nézve egyaránt veszélyes voltát kívánták állítani. Szakasits Árpádnak — a kommunistákkal való együttműködése miatt — a főttkári tisztségéből történt leváltása után Peyer akaratát tűzön-vizen végrehajtani kész Szeder Ferenc lett a párt főttkára. Szeder a csongrádi választmányi ülésen — a rendőrkapitány jelentése szerint — a forradalomról, a barikádharcokról, mint a szociáldemokrata párt eszméivel összeegyeztethetetlen esz-közökről beszélt. Határozottan állást foglalt a kormány politikája mellett is.

„Nehéz helyzetben van most a kormányzat és a hatóságok is. A párt célja ezeket támogatni. Ezt a támogatást meg kell adni részükre minden embernek. Háború van. Minden egyéni érdeknek el kell törpülnie.” Beszédét a következő szavakkal fejezte be: „Bizonyára akadnak a hallgatók között, akik azt várták, hogy őket arról tájékoztatom, hogy mi lesz a fronton, mi lesz a kormánnyal, mi lesz a politikával? Mindezek a kérdések olyanok, amelyeknek a mai idő-kben nem indokolt a felvetése.”³⁴ Egyesek talán ellenvethetnék, hogy a rend-őrség jelentései nem megbízhatóak. Ez esetben — sajnos — a valóságnak meg-felelő jelentésekről van szó. Erről tanúskodik a fővárosi pártterkezet jegyző-könyvének anyaga³⁵ (1943. február 28-án tartották), de erről tanúskodik az a levél is, amit Peyer Károly és Szeder Ferenc intézett a belügyminiszterhez. „Az SzDP és annak vezetői sokkal komolyabban fogják fel hivatásukat, semmint a fentemlített panaszokban³⁶ meghatározott módon viselkednének. *Nem folytatunk kétlaki politikát. Nagyon jól ismerjük azt a súlyos külpolitikai helyzetet, amelyben vagyunk, éppen ezért féltékenyen vigvázunk politikai össze-jöveteleinket is országot nagy érdekeire. . .*” — Majd így folytatódik a levél: „Azt hisszük, nem kell Nagyméltóságod előtt külön kihangsúlyozni a most folyó háborúval kapcsolatos felfogásunkat — amellyel nem állunk egyedül az országban —, *de viszont azok a nagy érdekek, amelyek minden tekintetben tétként szerepelnek ebben a háborúban, kötelességünk-ké teszik a hallgatást még olyan kér-désekben is, amelyekben néha meg kellene nyíltan és határozottan mondani véle-ményünket.*” (Az én kiemelésem — P. I.)³⁷

A kormány felé tett megnyilatkozások nem maradtak viszonzatlanul. Nemcsak a kormány, hanem egyes városok vezetői, hatósági közegei is egyre

³⁴ PI Arch. A XVII/1/1943/ 5. Hasonló megállapításokat olvashatunk a szegedi választmányi ülésről (A —/XVII/1/1943/ 107), valamint a febr. 17-én tartott szakszervezeti összehozatási ülésről szóló jelentésben. (A IV/4/1943/81).

³⁵ Az értekezleten Szeder F. üdvözlő beszédében többek között ezeket mondta: „Mindig arra kell gondolnunk. . . át kell vészelnünk a mai nehéz időket. . .” „Azt a történelmi tanulságot, amelyet 1918 után meríthettünk, sohase tévesszük szem elől. Csak akkor valósíthatjuk meg feladatainkat, ha a vezetés a szociáldemokrata munkásság kezé-ben marad és sem jobbra, sem balra nem engedi magát eltéríteni. . . Vannak, akik azt mondják, sokkal radikálisabb politikát kellene folytatni. De én nem tévesztem szem elől azokat az ellenforradalmi erőket, amelyek még megvannak, bár ezek az erők az események nyomása alatt el fognak tűnni.” (PI Arch. A/XVII/1/1943/115)

³⁶ Pásztoy belügyi államtitkár a SZDP vezetőinek figyelmét felhívta arra, hogy a pártban és a szakszervezetekben a keleti front eseményeiről megengedhetetlen hangú beszélgetések hangzanak el.

³⁷ PI Arch. A/XVII/1/1943/114.

megértőbben fogadták a párt jobboldali szónokait. Millok Sándor jobboldali szociáldemokrata vezető a szombathelyi választmányi ülésről szóló jelentésében pl. arról számolt be, hogy „a hatósági közegek az előadás után igen udvariasan, feltűnő melegséggel köszöntek el, ami az egybegyűltekre igen jó benyomást tett.”³⁸ Hasonló megállapításokkal találkozunk más vezetők jelentéseiben is. A legjelentősebb esemény talán mégis az volt, hogy a több mint 20 éves ellenforradalmi fasiszta rendszer fennállása óta először 1943 áprilisában — Kállay olaszországi útja után — Horthy Miklós, Magyarország kormányzója fogadta Peyer Károlyt. (S mint a korabeli jelentések megjegyzik, a párt vezetői különösen nagy jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy kezét is fogott vele.) A találkozásról eredeti dokumentumaink nincsenek. Sem Horthy, sem Kállay nem emlékezik meg róla emlékirataiban. Így kénytelenek vagyunk az SZDP vezetőinek a találkozóról elhangzott beszédei alapján készült rendőrségi jelentésekre támaszkodni.

A kihallgatás jelentőségét az SZDP vezetősége abban látta, hogy a magyar kormány tisztában van a háború kimenetelével, és a dolgozó, illetve szervezett munkásságot a maga oldalán akarja felsorakoztatni. Egyes „optimisták” még olyan következtetést is levontak, hogy „a dolgok új fordulata következtében esetleg koalíciós kormány alakításával is lehet számolni”.³⁹

A jobboldali vezetőknek hamarosan alkalmuk nyílt arra, hogy bizonyítsák: méltóak a kormányzói bizalomra. 1943 május és június hónapjaiban, amikor Hitler és a szélsőjobboldali pártok részéről egyre dühödtebb támadások érték a kormány politikáját, a jobboldali szociáldemokrata vezetők támogatásukról biztosították Kállayt. Peyer Károlynak a Népszavában megjelent május elseji cikke, a május 28-i Kállay-beszédre való reagálás is ennek bizonyítéka. De nem tűrtek a jobboldali vezetők balról, a munkástömegek részéről jövő támadást sem. Elítélték a pécsvidéki bányászok május 1-i munkabeszüntetését,⁴⁰ felléptek a diósgyőri vasgyár munkásai körében tapasztalható nyugtalansággal szemben is.⁴¹ A július elsején — Kállay gazdasági programja alapján — életbeléptetett ár- és bérrendezésnek a munkásokra hátrányos következményei láttán a jobboldali vezetők nem a munkások, hanem a kormány mellett foglaltak állást.⁴²

Ezek után egyáltalán nem lehet véletlennek és megalapozatlannak tekinteni azt az értékelést, amit Kállay Miklós emlékiratában Peyer Károlyra vonatkozóan tett. „A szocialista vezér, Peyer Károly egy becsületes, komoly és lojális ellenfél volt. Ő egy olyan ember volt, aki soha nem felejtette el céljait,

³⁸ PI Arch. A/XVII/1/1942/127.

³⁹ PI Arch. A/XVII/1/1943/46 és A/XXII/3/1943/ 33.

⁴⁰ Szeder főtitkár Tolnaihoz, a pécsi szociáldemokrata pártszervezet titkárához a május elseji munkabeszüntetéssel kapcsolatban írja: Közölte a belügyminiszterrel, hogy a pártnak nincs semmi köze a leálláshoz. Majd így folytatja: „Arra kérem önt, kísérje figyelemmel, ami ezzel az ünnepléssel kapcsolatban történik, ha a bányászok szervezkednek, azt nagyon okosan és hőlesen teszik, azt a bányászszempontokon kívül magasabb érdekek is szinte követelik, de vigyázni kell, hogy el ne galoppirozzák magukat.” (PI Arch. a XVII/1/1942/114.)

⁴¹ A vasas szakszervezet diósgyőri helyi csoportjának tisztújító közgyűlésén, ahol kb. 2 ezer ember jelent meg, Peyer Károly többek között a következőket mondta: „Mi nem utcai tüntetések vagy ablakok és járművek megrongálása révén akarjuk elérni céljainkat. Mi a demokrácia segítségével akarjuk jogainkat biztosítani — a háború megköveteli mindenkitől a nagyobb áldozatot, a több munkát.” (Népszava, 1943. júl. 2. A diósgyőri vasgyári vasasok közgyűlése.)

⁴² PI Arch. A/XXII/71/1943/ 63.

igazságosan mérte fel a helyzetet és a lehetőségeket, és aki a munkásosztály érdekeit az utolsóig védte. Az ő működése az alatt az idő alatt egy építő tényezője volt a magyar életnek.”⁴³

*

Az olaszországi események hatására 1943 nyarán rendkívül megélenkült a politikai élet Magyarországon. A Kállay-kormányra az események kétféleképpen hatottak. Részben fájalták, hogy a fasiszta koalíción belül elvesztették hintapolitikájukhoz közelálló partnerüket, s tisztában voltak azzal, hogy Hitler nyomása Magyarországra fokozódni fog. Másrészt a nyugati szövetséges csapatok partraszállása Olaszországban azt a reményt keltette Kállayban és híveiben, hogy politikai elképzeléseik a megvalósulás küszöbén vannak. Az olaszországi események hatására megélenkültek a titkos diplomáciai tárgyalások az angolokkal, amelyek eredményeként 1943. szeptember 9-én megszületett a Szovjetunió háta mögött Magyarország és a nyugati hatalmak között az előzetes fegyverszüneti megállapodás.⁴⁴

Az olasz események az ország közvéleményében is erőteljes balratolódást eredményeztek. A kommunisták vezette antifasiszta erők tábora is megnövekedett. A kommunisták az antifasiszta, Hitler-ellenes összefogás legfőbb feladatát a következőkben határozták meg: az ország azonnal szakítson a fasiszta Németországgal; döntse meg a Kállay-kormányt; hozzon létre egy olyan, az antifasiszta demokratikus erőkre támaszkodó népfrent-kormányt, amely különbékét köt és átáll az antifasiszta világkoalíció oldalára és fegyverrel vesz részt a fasiszta hatalmak elleni harcban; helppolitikában pedig következetesen felszámolja a fasiszta rendszert és megkezdi a demokratikus és független Magyarország felépítését.⁴⁵

Megélenkültek a tárgyalások a szociáldemokrata párt, független kisgazdapárt, a Rassay vezette polgári szabadelvű párt vezetői és Kállay között is.

1943 közepéig a független kisgazdapárt nem töltött be különösebb szerepet az ország politikai életében. A második világháború kitörése után a párt munkája lényegében parlamenti megnyilatkozásaira szorítkozott. A kisgazdapárt egyes vezetői azonban — így pl. Nagy Ferenc is — jelentős szerepet vállaltak a kormány támogatásával életrehívott Parasztszövetségben. Ebben a szervezetben Nagy Ferenc valóban a fék szerepét töltötte be. Mindvégig legnagyobb ellenzője volt a kommunisták és a parasztság demokratikus vezetői és tömegei által követelt, a szegényparasztságot tömörítő földmunkásszakosztály megalakításának. Álláspontját — kétségtelen a kormány becegyezésével — csak akkor változtatta meg és foglalt állást a Parasztszövetségben belül létrehozandó földmunkásszakosztály mellett, amikor már félt, hogy a parasztság és baloldali vezetők a Parasztszövetségen kívül hoznak létre egy radikális szervezetet, amelyre mind a kormánynak, mind Nagy Ferencéknek sokkal nehezebb volna befolyást gyakorolnia. Így jött létre 1943. május 9-én a Parasztszövetség földmunkásszakosztálya, amely a nyári mezőgazdasági munkák miatt tényleges politikai tevékenységet csak 1943 őszétől tudott kifejteni.

⁴³ *Kállay Miklós*: i. m. 36. l.

⁴⁴ Lásd: Magyarország és a második világháború. Bpest, Kossuth. 1959. 421—422. l.

⁴⁵ Részletesebb kifejtését lásd: A magyarországi munkásmozgalom 1939—1945. Bpest, Kossuth. 1958—1959 és *Korom Mihály*: i. m.

A független kisgazdapárt vezetői hosszú politikai szünet után 1943 május végén alkalmasnak látták az időt, hogy ismét színre lépjenek. A párt tömegei, demokratikus gondolkodású baloldali vezetői sokat vártak a párttól. A május 27-i nagyválasztmányi ülésről napvilágot látott újságcikkek azonban csalódást okoztak. A párt nagyválasztmánya hitet tett ugyan az összefogás szükségessége mellett, de a deklarációnak azok a megállapításai, amelyek a „rég elvi programhoz” való ragaszkodást, Horthy Miklós és Gaál Gáspár szelleme mellett kiállást hangsúlyozták, világossá tették, hogy a kisgazdapárt vezetői milyen összefogásra, nemzeti egységre gondolnak.⁴⁶

1943 nyarán, az olaszországi események után a fentebb említett pártok és Kállay miniszterelnök között tárgyalások kezdődtek. Alapját az a memorandum képezte, amelyet 1943. július 31-én a független kisgazdapárt juttatott el a miniszterelnökhöz és a kormányzóhoz. A memorandumot Bajcsy-Zsilinszky Endre készítette. Az emlékiratot megvitatta a kisgazdapárt vezetősége, megtárgyalták a szociáldemokrata párt egyes vezetőivel és Bajcsy-Zsilinszky kikérte a kommunisták véleményét is. A memorandum nagy érdeme, hogy leszögezte: Magyarország további kitaratása Hitler oldalán az ország pusztulását eredményezné. Magyarország a fasiszta Németországgal való szakításra nem várhat addig, amíg az angolok balkáni partraszállása megtörténik, azonnal kell cselekednünk. Tisztában kell lenni azzal — állapítja meg a memorandum —, hogy „háborúból való kilépésünk jelentékeny kockázattal jár. Ezeket a kockázatokot minél kisebbre kell szorítani, de egészen eltüntetni nem lehet. *Az elháríthatatlan kockázatokot igenis vállalnia kell annak a kormánzatnak, amely Magyarország kivezetését az özönvízből tűzi ki céljává.*” A memorandum hangsúlyozza, hogy nemcsak a német megszállással, hanem még egy német katonai átvonulással szemben is katonai erővel kell szembeszállni. „Inkább a német haderővel való szembenállást, mint az angolszászokkal való harcot.” A Szovjetunió felé pedig ki kell jelenteni, hogy „nincs tovább ellenséges magatartásunk”, és vissza kell vonni katonáinkat a keleti frontról.

A memorandum sok helyes javaslatot tartalmaz az ország demokratikus átszervezésére, a fasiszta Németország oldaláról való elszakadás kockázatának csökkentésére vonatkozóan. Közöttük három fő kérdés szerepel. 1. Új sajtópolitika és demokratikus pártok mostaninál szabadabb mozgása útján a közvéleményt ráébreszteni az országot fenyegető halálos veszélyre és hazafiúi kötelességének teljesítésére. (Ez biztosítaná, hogy a tömegek józanul lássák a dolgokat és ne csináljanak felfordulást.) 2. Az alkotmányos jogrend teljes helyreállítását. 3. Szellemében, vezetésében és felszerelésében megerősített, kossuthi szabadságharcos szellemmel telített magyar honvédség létrehozása.

A memorandum a helyes javaslatok mellett azonban mintegy összefoglalója azoknak az álláspontoknak is, amelyek a függetlenségi mozgalom polgári, kispolgári szárnyát jellemezték, amelyekről az előzőekben már beszéltünk. A német fasisztákkal való szakításban érdekelt erők — amint ez a memorandumból kitér — csak az angolszász erőkre kívántak támaszkodni, és Magyarországot újjászervezésének nemzetközi támogatói között csak a nyugati hatalmakat vették számításba. Súlyos hiba volt, hogy az emlékirat megelégedett csupán a háromhatalmi szövetségtől való elszakadás deklarációjával. Elégségesnek tartotta, ha külpolitikánkat „visszagöngyöltetjük” „Teleki Pál eredeti

⁴⁶ Népszava, 1943. máj. 28. (Az új pártprogramot megtárgyalta a független kisgazdapárt nagyválasztmánya); A Mai Nap, 1943. máj. 28. (Kisgazdapárt és polgárság).

semlegességi politikájáig”. Teleki úgynevezett „semlegességi” politikája már 1941-ben is járhatatlan politika volt, s még inkább annak bizonyult volna 1943-ban.

A memorandum tartalmazott továbbá olyan imperialista célkitűzéseket is, amelyek az egész magyar burzsoázia, a kispolgárság, sőt még a munkásosztály egy részének szemléletét is áthatották. Ez a szemlélet Magyarország közép-európai szerepének biztosításában, valamint a szentistváni magyar birodalom visszaállításának hangoztatásában jutott kifejezésre. Külön fejezet foglalkozik Közép-Európa újrendezésében betöltendő „rendfenntartó és rendező szerepünkkel”.⁴⁷

Az emlékirat legsúlyosabb hibája azonban az volt, hogy nem a néphez szólt, nem a magyar dolgozó tömegek forradalmi erejére akart támaszkodni, hanem attól a Kállaytól várta a megvalósítását, aki az angolszászokkal való tárgyalások mellett Hitlert is kiszolgált.

A memorandum benyújtása után augusztus elején kezdődtek meg a tárgyalások Kállay miniszterelnök, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Tildy Zoltán — a kiszegedő párt vezetői, Rassay Károly a szabadelvű párt és Peyer Károly a szociáldemokrata párt vezetője között. Sajnos a tárgyalásokról Kállay Miklós könyvében kívül nincs részletesebb feljegyzés. Kállay emlékirataiban természetesen a maga érdekeit próbálja hangoztatni —, ezt feltétlen figyelembe is kell vennünk —, a tárgyalásokról szóló leglényegesebb megállapításai azonban, úgy hiszem, közel állnak a valósághoz.

„A Kiszegedő párt memorandumja . . . a helyzet komoly megítélésén alapult — állapította meg Kállay Miklós. Elég sok hibát tartalmazott, de mégis az a benyomásom maradt róla, hogy feltétlenül aláírtam volna személyemben, ha véletlenül nem én vagyok a miniszterelnök.”⁴⁸ A tárgyalások során Kállay azonnal elvetette a nyílt és határozott szembe fordulást a fasiszta Németországgal. Kállay nem volt hajlandó a legkisebb kockázat vállalására sem. Kállay azzal érvelt, hogy a német fasisztákkal szemben egy nyílt fellépés Magyarország hitleri megszállásához vezetne. Ezt pedig követné a partizánmozgalom kibontakozása az országban, a nyugati hatalmak bombatámadásai, felfordulás, zűrzavar, ami előkészítené a talajt „egy orosz katonai megszállásra”. Kállay érveire Bajcsy-Zsilinszky válaszolt először. „Azt mondta — írja Kállay emlékirataiban —, hogy minden körülmények között vállalni kell a kockázatot, még akkor is, ha minden jövődölésemet [Kállay fentebb említett érveiről van szó] tekintetbe vesszük, mert nincs más kiút. Emlékeztetett engem arra, hogy én mindig azt mondtam: nekünk mindig saját utunkon kell haladni. Bajcsy-Zsilinszky szerint a mi utunk ez a kockázatos út. Az egyetlen különbség — írja Kállay — közöttünk az volt, hogy ő hajlandó volt a kockázatot vállalni az ő [Bajcsy] céljainak eléréseért, viszont én el akartam azokat érni kockázat nélkül. Ő nem hitte el, hogy ez nekem sikerülni fog. Ha mégis sikerülne, ő lesz az első, aki mellém áll.”

Korántsem volt ennyire bátor, határozott, cselekvést sürgető Rassay és Peyer⁴⁹ álláspontja. Rassay helyeselte Kállay politikáját, ellene volt a „nyílt kártyával való játéknak”. „Ő sohasem fog olyan irányt javasolni, hogy egy nemes gesztusért katasztrófába döntsük magunkat.” Peyer előljáróban hang-

⁴⁷ A memorandumot lásd: PI Arch. Bm VII. res. 1943. sz. n.

⁴⁸ Kállay Miklós : i. m. 243. l.

⁴⁹ Kállay szerint Tildy a vitában nem tudott szóhoz jutni.

súlyozta, hogy „a mi sorsunk nincs saját kezeinkben és teljesen lényegtelen, hogy mi mit csinálunk. Az egyetlen dolog, ami lényeges: toljuk az időt a német megszállást illetően, ameddig csak lehet, és ez alatt az idő alatt biztosítsuk — ehhez feltétlenül ragaszkodott —, hogy a németek ne avatkozzanak be belügyeinkbe.” Követelte az ellenzéki pártok mind nagyobb propaganda és szervezkedési lehetőségét, elsősorban pártját. „A szociáldemokrata pártot meg kell erősíteni az egész országban — mondotta —, miután ez az egyetlen, amelyik ellen tud állni a németeknek, vagy a bolsevik nyomásnak.”⁵⁰

A Kállay miniszterelnökkel folytatott tárgyalások után, augusztus elején létrejött a független kisgazdapárt és a szociáldemokrata párt szövetsége. A szövetség létrejöttében komoly szerepet játszott mindkét párt tömegeinek az a határozott követelése, hogy a független kisgazdapárt és a szociáldemokrata párt együttes erővel lépjen fel a kormány háborús politikája ellen és tegyen konkrét lépéseket az antifasiszta háborúellenes erők összefogására, a Hitlerrel való szakítás s a különbéke biztosítására. A két párt vezetősége, amikor az együttműködés mellett döntött, nemcsak tömegei követelését akarta kielégíteni, hanem ezzel is növelni kívánta politikai súlyát a Kállay-kormány szemében. S e szövetségben az utóbbi volt a döntő.

A két párt együttműködésének megvalósulása határozott Hitler-ellenes szövetségnek ígérkezett, de számos alapvető, a szövetség tartalmát, végső eredményét meghatározó kérdésben — a jobboldali vezetők jóvoltából — szembe került a harcos antifasiszta erők célkitűzéseivel, és a Kállay által folytatott hintapolitika eszközévé vált.⁵¹

Miért vált a két párt szövetsége lényegében a Kállay-kormány politikájának eszközévé? A két párt jobboldali vezetői nem tudták, de nem is akarták kiiktatni a szövetség tartalmából azokat a hibákat, amelyek a Kállayhoz eljuttatott memorandumban megtalálhatók voltak. Sőt a memorandum nem egy kérdésben határozottabb, bátrabb volt. A két párt szövetsége az antifasiszta világkoalícióban belül csak a nyugati hatalmakra kívánt támaszkodni és a nyugati szövetséget nemcsak a fasiszta Németországgal szemben, hanem szükség esetén a Szovjetunióval szemben is fel akarta használni. A két párt együttműködésének támadó éle nem irányult a Kállay-kormány ellen, hanem a kormányt magát akarta határozottabb Hitler-ellenes cselekvésre bírni és őt ebben támogatni.⁵² Nem a néptömegek antifasiszta harcának kifejtését, hanem éppen ennek megfékezését tekintette feladatának, az 1918-as események megismétlődését akarta megakadályozni. A két párt szövetségét a jobboldali vezetők csak jobbfelé voltak hajlandók szélesíteni, de kizárták a szövetségből a kommunistákat, a háborúellenes harc, a demokratikus átalakulás következetes képviselőit.

Az olaszországi események, a Kállayval folytatott tárgyalások, a két párt szövetségének létrejötte után a jobboldali vezetők tovább folytatják tömegeik félrevezetésére az aktív harctól való távoltagezésre irányuló tevékenységüket. Igyekeznek párthíveiket meggyőzni arról, hogy a kormány rendkívül nehéz helyzetben van. Józanságot, fegyelmezettséget követeltek a dolgozóktól, s csak

⁵⁰ Kállay Miklós: i. m. 244–246. l.

⁵¹ A két párt együttműködésének elveiről nem áll rendelkezésünkre eredeti okmány. A szövetség tartalmát a napilapokból, a két párt vezetőinek nyilatkozataiból, szept. 10-én a min. elnökhöz eljuttatott közös levélből (PI Arch. A/XVII/1/1943/78) ismerjük.

⁵² Kállay Miklós: i. m. 248. l.

e mellett tettek utalásokat — általuk is szükségesnek vált — feladatokra. Peyer Károly a vas- és fémmunkások szakszervezetének győri gyűlésén a kormánnyal való viszony kérdésével kapcsolatban állapította meg a következőket: „Belpolitikailag a kormánnyal sok tekintetben nem érthetünk egyet, azonban külpolitikailag az ország földrajzi fekvése és az adott körülmények miatt — mi sem tehetnénk mást.”⁵³ Nem egy kérdésben, még az angol rádió,⁵⁴ az angol szakszervezetek határozottabb cselekvést sürgető felhívásait is elutasították. Millok Sándor szeptember 14-én az aktuál-politikai kérdésekről szóló előadásában például azt hangsúlyozta, hogy az angol Szakszervezeti Szövetség most lehetlent kíván a magyar szervezett munkásoktól. „Végre is nekik nagyon jól kell tudni, hogy az idő előtti kiállás csak fölösleges véráldozatokra vezet anélkül, hogy komoly eredményt tudna felmutatni... Bizzák csak az angol szocialista munkások miránk, hogy mikor hozzuk meg áldozatainkat a demokráciáért, amire készségesen vállalkozunk, ha az áldozat előreláthatóan nem lesz hiábavaló.”⁵⁵

A kisgazdapárt memorandumának külföldre történt eljuttatása, majd a két párt együttműködéséről szóló (külföldön is ismertté vált) hírek után megélné a kapcsolat a két párt külföldön élő tagjai és a hazai vezetőség között. Ebben természetesen nagy szerepe volt Kállaynak és a Külügyminisztériumnak is, aki nem górdított különösebb akadályt a kapcsolatok felvétele elé, sőt saját politikája érdekében szorgalmazta is azokat. Jelenlegi ismereteink elég hiányosak e téren. Különösen keveset tudunk a kisgazdapárt kapcsolatairól. Annyi azonban megállapítható, hogy a szovjetellenes háború óta Eckhardt Tiborral szünetelő levelezés 1943 nyarán ismét megindult.⁵⁶ Tudunk arról is, hogy Honti Ferenc, a svájci magyar követségen dolgozó kisgazdapárti diplomata kapcsolatokat épített ki a svájci kormány és a De Gaulle vezette francia ellenállási mozgalom felé.⁵⁷

Többet tudunk a szociáldemokrata párt vezetőinek a külföldön élő emigráns szociáldemokratakkal, elsősorban a Svédországban élő Böhm Vilmossal tartott kapcsolatairól. Böhm Vilmos 1943 nyarán több hónapot töltött Angliában és tárgyalásokat folytatott fontos angol közéleti személyekkel. Többek között tárgyalt John Robertsszel, a Foreign Office közép-európai osztályának vezetőjével és osztályának több tagjával, Macartneyval, a Labour Party összes vezető személyiségeivel, Benešsel, Masarykkal, több jugoszláv emigránssal és a Londonban tartózkodó magyar emigráció tagjaival.⁵⁸ Kapcsolatai voltak a szociáldemokrata pártnak ezen kívül a svájci szociáldemokrata párttal is.⁵⁹ „A függetlenségi mozgalom külföldi kapcsolatai is egyre jobban kimélyültek” — állapítja meg Révész Mihály. A szociáldemokrata párt vezetői „a magyar külügyminisztérium néhány németellenes beállítottságú főtisztviselőjének segítségével és más utak felhasználásával, különösen Svájcban és Svédországon keresztül, igyekeztek olyan irányú propagandát kifejteni a demokratikus államok felé, amely felvilágosíthatta ezeknek az államoknak

⁵³ PI Arch. A/XIX/3/31/1943/ 1.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ PI Arch. A/XXII/71 /1943/63.

⁵⁶ PI Arch. A/XXII/3145/1943/4.

⁵⁷ *Honti Ferenc*: Jelentés 1943 szeptember eleje és 1946 vége között Svájcban és Franciaországban folytatott tevékenységéről. Genf. 1946.

⁵⁸ PI Arch. Pt. I. 24. Horthy kabinetiroda anyaga. Fotomásolat.

⁵⁹ PI Arch. A/IV/4 /1943/82.

józan közvéleményét, hogy Magyarországon nemcsak nácibérencek és hazá-
 árulók vannak, hanem az ország sorsát komolyan felmérő és a németbarát
 katasztrófapolitikával szembeszegülő politikusok és politikai erők is.”⁶⁰

Sajnos ezeknek a kapcsolatoknak a hatását korántsem lehet egyértelműen
 pozitívnak értékelni, hiszen fő vonásaiban megerősítette e pártok hazai jobbol-
 dali vezetőit az általuk képviselt politika helyességében. Kétségtelen, hogy
 határozottabb cselekvést sürgették, követeltek pártjaiktól. Arra hivatkoztak,
 hogy a hivatalos személyiségek Nyugaton elégedetlenek azzal, ami Magyar-
 országon történik. Böhm Vilmos írja levelében: ⁶¹ „Nyugaton ismerik az ország
 nehéz helyzetét, „de azért jó, okos és célszerű volna valamilyen gesztus”.⁶²
 A határozott cselekvést, a Hitlerrel való feltétlen szakítást nem is annyira az
 angol és amerikai hivatalos személyiségek, mint inkább a közvélemény
 követelte.

Böhm londoni tárgyalásairól (ahol az amerikai fél álláspontjáról is puha-
 tolódzott) két írásos dokumentum maradt ránk. az egyik a szociáldemokrata
 párt vezetőihez intézett levél, a másik Kállay stockholmi megbizottjának
 jelentése Böhm angliai tárgyalásairól. A két dokumentum lényeges mondaní-
 valója között nincs különbség és, mint Böhm ismételten hangsúlyozta, nem
 egyéni, szubjektív benyomásait írta le, hanem „kizáróan mások, az illetékesek
 idevonatkozó észrevételeit”.⁶³

Mindkét dokumentumban döntő az a megállapítás, hogy Magyar-
 ország mai politikai rendszere nem maradhat fenn. „A bekövetkező rendszer-
 változásnak gyökeresnek és alapvetőnek kell lennie. A cégtábla átfestése nem
 lesz elegendő — olvashatjuk Kállay megbizottjának anyagában. — Azonban —
 folytatódik a levél — *hasonlóképpen alapvető felfogása Londonnak, hogy a
 bekövetkező rendszerváltozás ne forradalmi úton történjék, ne vezessen anarchiához,
 hanem rendezett viszonyok között menjen végbe.*”⁶⁴

A politikai változást azonban — mint ez a levelekből kiderül — nem a
 német fasisztákkal való szakítással egyidőben képzelték el. Nem, mert ez
 esetben a háborúban való részvétel minden súlya az új kormányt, az új poli-
 tikai rendszert sújtaná és ez rossz kiinduló pont lenne a baloldali pártok
 részére.⁶⁵ „A Labour Party, de a mai angol kormányzat Magyarországgal kap-
 csolatos politikai programjának is az a kiindulópontja, hogy a mai magyar
 politikai rendszernek kell likvidálnia a háborút és az abból származott követ-
 kezményeket. A rendszerváltozásnak csak azután kell jönnie, amidőn ez meg-
 történt . . .”⁶⁶

⁶⁰ Dr. Révész Mihály: A reakció ellen. Népszava kiadás. 91. l.

⁶¹ A levél valamelyik szociáldemokrata vezetőhöz érkezett, hogy kihez, még nem
 sikerült kideríteni.

⁶² PI Arch. Böhm Vilmos levele.

⁶³ Uo.

⁶⁴ PI Arch. Pt. I. 24. Horthy kabinetiroda anyaga. Fotomásolat. Böhm levelében
 erről a következőket írja: „*Ez a vezetőség — [értsd rendszer — P. I.] egy generációban
 kétszer fordult nyíltan, ok nélkül ellenünk [nyugatiak ellen — P. I.] . . . Másoknak kell
 jönnie, de a cégtábla átfestése nem elégíthet ki senkit. . .*”; majd így folytatja: „*De
 viszont az új vezetőség nem jelenthet anarchiát, rendellenességet és sok más egyebet.
 Sőt éppen egyik legelsőrendűbb jelentősége az országnak, hogy kulcs helyzete van nagy
 területen, s az átmenet rendje, nyugalma, a rázkódtatás nélküli változás lehetősége
 biztosítva van. Éppen ebből a szempontból a legnagyobb figyelemmel kísérik a Te [a cím-
 zett — P. I.], Endre [Bajcsy-Zsilinszky — P. I.] és a többiek, Zoltán [Tildy — P. I.]
 és Béla [Varga — P. I.], Ferenc [Nagy — P. I.] és mások idevonatkozó erőfeszítéseit.*”

⁶⁵ PI Arch. Pt. I 24.

⁶⁶ Uo.

Böhm tárgyalásai és az erről küldött tájékoztatók nemcsak arról győzték meg a két párt jobboldali vezetőit, hogy elegendő csupán a Kállay-kormányt határozottabb cselekvésre bírni, és nem volna politikailag indokolt a kormány megbuktatása és a kommunisták által javasolt antifasiszta nemzeti kormány létrehozása. De megerősítette őket abban is, hogy helyes az az elképzelésük és törekvésük, hogy csak az angolszászokra támaszkodva kell a fordulatot végrehajtani.

„Magyarország fennmaradása, függetlenségének sértetlen megőrzése a legeminensebb angol érdekeket képezi — olvashatjuk a Kállaynak küldött feljegyzésben. — Minden kör, politikai színezetétől eltekintve s minden politikai tényező hazánkkal szembeni beállítottságától eltekintve egyöntetűen hangoztatta, hogy Magyarországnak az angol birodalom szempontjából kulcshelyzete van s ezért Magyarország fennmaradása és biztonsága elsőrangú angol érdeket képez . . . Londonban egyöntetűen hangoztatta minden tényező, hogy Magyarország semmi körülmények között sem fog az orosz érdekszférába tartozni . . .”⁶⁷ A másik kérdés: milyen legyen Magyarország viszonya a Szovjetunióhoz? Mit lehet várni a nemzetközi katonai és politikai helyzet alakulásától? „Az óriással (Szovjetunióval) szemben is másként áll a probléma, mint általában hiszik, vagy hittük. Barátságos viszonyt követel, jószomszédi viszonyt, — de ez nem újság, ilyen fennállott 1939—1941 években. (Az én kiemelésem — P. I.). Ezt ki is lehet építeni. De semmiestre sem lesz a Ti területek odatartozó érdekszféra.”⁶⁸ Tehát a Szovjetunióval elégséges csupán az 1939—41-hez hasonló kapcsolatok kiépítése, olyanoké, amikor a diplomáciai kapcsolatok fennállása egyáltalán nem zavarta a magyar kormányt abban, hogy előkészületeket tegyen a Szovjetunió elleni támadásra.

Az olaszországi és a keleti front eseményeinek hatására fokozódott a tömegek ellenállása a Kállay-kormány politikájával szemben. A csepeli sztrájk, a diósgyőri tünetés, a bányászok újabb bérmozgalma, továbbá a szociáldemokrata párt jobboldali vezetőinek politikájával szemben megnyilvánuló elégedetlenség növekedése arra figyelmeztette a jobboldali vezetőket, hogy a dolgozó tömegek, elsősorban a munkásosztály politikai aktivitása rövidesen túlnőhet az általuk még megengedhetőnek tartott kereteken. Bár ők fontosnak tartották a párt és a szakszervezetek létszámának növelését, fontosnak tartották, hogy időnként a kormány és a szélsőjobb felé is megmutassák a szociáldemokrata párt és a kisgazdapárt mellett állástfoglaló tömegek erejét. (E tekintetben hatásos eszköznek bizonyultak 1943 őszén nagyobb városokban — Kolozsvár, Nagyvárad, Miskolc, Pécs, Komárom stb. — megtartott nagygyűlések.) A két párt jobboldali vezetői azonban kénytelenek voltak azt is látni, hogy az antifasiszta mozgalom túlnő az ő elképzeléseiken. Kénytelenek voltak azt is tudomásul venni, hogy pártjaik baloldali vezetői a legfontosabb kérdésekben nem értenek egyet velük. Az antifasiszta tömegek egy jelentékeny része pedig sokkal határozottabb, a kommunistákéhoz közel álló, vagy azzal azonos politikát sürget.

⁶⁷ PI Arch. Pt. I. 24.

⁶⁸ PI Arch. Böhm levele. Megjegyezni kívánom, hogy a levélből az is kiderül, hogy Böhm már régebb óta levelez a szociáldemokrata párt vezetőivel. E levél arról is tanúskodik, hogy a hazai vezetők érdeklődése főleg a levélben felvetettekre irányult. A levelet — Böhm javaslata — a kisgazdapártnak is meg kellett mutatni. Ennek tényleges megtörténte vall, hogy a levelet a független kisgazdapárt anyagai között találtuk.

A jobboldali vezetők ezek után sem voltak hajlandók változtatni politikájukon, továbbra is a tömegek növekvő elégedetlenségének leszerelésére törekedtek. Hajlandók voltak ugyan a korábbiaknál határozottabban kiállni a dolgozó tömegek gazdasági követeléseire és néhány olyan politikai követelés mellett, amely a néptömegek között politikai befolyásukat növelheti, de nem nő túl az általuk is helyeselt politikai aktivitáson. Erre azért is szükség volt, mert fennállott az a veszély, hogy elvesztik a tömegekre gyakorolt befolyásukat. Ebben az időben azonban már a háborúból a békébe való átmenet minden megrázkódtatástól mentes — nemcsak a Kállay-kormány által támogatott, hanem Nyugaton is helyeselt — útja válik politikai törekvéseik fő tartalmává. Nincs olyan gyűlés, a jobboldali vezetők tollából napvilágot látott újságikk, vagy bármilyen más megnyilatkozás, aminek nem ez állana a középpontjában. Ezt az álláspontot a legvilágosabban a független kisgazdapárt intézőbizottságának 1943. szeptember 11-én nyilvánosságra hozott nyilatkozata tükrözte. A nyilatkozatot a szoc. dem. párt is elfogadta, mint az együttműködés alapelvét. A deklaráció követelte az ország demokratikus berendezkedését, az ország függetlenségének és önállóságának biztosítását, de állást foglalt a magyarság ősi életformái, sőt még az alkotmányos királyság mellett is. Leglényegesebb megállapításai azonban „a háborúból a békébe való átmenet fő követelményeinek” összegezésére vonatkoztak.

A deklaráció a feladatokat két pontban foglalta össze: „1. Feltétlenül és minden eszközzel fenn kell tartani a belső rendet. E rend fenntartásához hozzá kell járulnia a társadalomnak a maga józanságával és fegyelmezett-ségével. A párt a maga tömegeiben is határozottan szemben áll a rend minden ellenségével, s általában a forradalmi szellem minden megnyilvánulásával. Nemcsak a formai rend fenntartását, de a tiszta magyar jogrend fenntartását kívánja, lehetetlenné tételét minden olyan cselekménynek, amelynek elkövetői túltették, vagy túlteszik magukat a törvényeken, vagy a törvényes rendelkezések szellemén.” 2. Biztosítani az átmenetre a munka folytonosságát.⁶⁹ — Amikor pedig 1943 őszén Kállay miniszterelnök néhány beszédében a tömegek körében — főleg a békepárt munkája nyomán — fokozódó „rendbontó” törekvésekre hívta fel a figyelmet, a kisgazdapárt vezetői ismét siettek leszögezni, hogy a párt tömegei, „nemcsak rendbontásra nem lesznek hajlandók”, de készek „szembeszállni a rendbontás minden kísérletével, a bujtogatás és a forradalom szellemével”.⁷⁰

A jobboldali szociáldemokrata vezetők is hasonlóan cselekedtek. Erre már fentebb is hivatkoztunk, de igazolják ezt azok a cikkek is, amelyek a szociáldemokrata sajtóban megjelentek.⁷¹ A párt jelmondata is sok mindenre választ adott: „Egység, fegyelem és erő!”⁷² A Népszava 1943. októberétől kezdve vasárnapi mellékleteiben a jövő terveivel foglalkozott. Célja: a lehetőségek és feladatok józan felmérése, hogy ösztönözze „a közösséget gondolkodásra, önfegyelmének megszilárdítására s arra, hogy *esztelen képzelgések helyett értelmes terveket készítsen* (Az én kiemelésem — P. I.), s így . . . hódítsa meg

⁶⁹ Esti Kis Ujság, 1943. szept. 11. A független kisgazdapárt politikájának legfőbb irányelvei.

⁷⁰ A Mai Nap, 1943. nov. 15. Tildy Zoltán válasza a miniszterelnöknek.

⁷¹ Typographia, 1943. aug. 27. Partizánok; Magyar Vasmunkások Lapja, 1943. aug. 15. Lépésről-lépésre; 1943. szept. 15. Igazi vasas lendülettel; stb.

⁷² Népszava, 1943. aug. 22. Holnapért. . .

... a dolgozó emberek minden rétegét.”⁷³ Peyer Károly az őszi szakszervezeti tagtoborzó mozgalom mérlegét megvonó cikkében írta: a szakszervezetek követelése mellett a munkások olyan tömege kell, hogy álljon, amely „tudatosan is gerince a termelésnek és megakadályozója minden anarchikus kísérletnek”.⁷⁴ Akik pedig nem hajlandók ezt tudomásul venni, azoknak sem a pártban, sem a szakszervezetekben nincs helyük.⁷⁵

De nemcsak a jobboldali vezetők politikája hatott károsan, hanem zavarokat okozott a bátor, antifasiszta harcosnak, Bajcsy-Zsilinszky Endrének nem egy nyilatkozata is. Ismeretes, hogy ő volt a parlament egyedüli képviselője, aki bátor hangon emelt szót a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás, majd a szovjetellenes háború ellen. Elsők között emelt szót az antifasiszta függetlenségi mozgalomhoz és 1942 őszén Schönherz Zoltán és társai perében kiállt a kommunisták mellett. 1943-ban is hirdette a nemzeti összefogás szükségességét. Július 31-j memoranduma hitvallás a német fasiszták elleni fegyveres harc mellett. De a Szovjetuniótól s a tömegek forradalmi lendületétől való félelme félmegoldásokra, az antifasiszta harc szempontjából megengedhetetlen kompromisszumokra készítette. Memorandumot küldött a miniszterelnökhöz, a kormányzóhoz. Gondoskodott arról, hogy az emlékirat külföldre is eljusson, csak arról nem, hogy a memorandumban foglaltak a legilletékesebbhez — a magyar néphez — jussanak el. A kisgazdapárt miskolci választmányi ülésén szabadságharcot hirdetett, nemcsak a német fasiszták, hanem a Szovjetunió ellen is. „Nemzeti egységre van szükség — hangsúlyozta ugyanebben a beszédében — a nemzet vezére, a Kormányzó úr személye körül.”⁷⁶ Bajcsy-Zsilinszky nemcsak a kormányzóban, hanem Kállayban is bízott. Az Esti Kis Újságnak adott interjúbán kiállt Kállay miniszterelnök mellett: „... bírálom, de elvi ellentéteken túl is nagyra értékelem ösztönös, erős magyarságát, magyarságában való rendíthetetlenségét, tiszta szándékát.”⁷⁷

Helyesen látta a békepárt, hogy az ellenzéki pártok követelése — még ha azok egy része helyes is — önmagukban eredménytelenek maradnak, ha azok sorsa a Kállay-kormány jóindulatára van bízva. Nem lehet és nem szabad a Kállay-kormányra bízni a nemzet sorsát. „Az idő sürget, cselekedni kell! — hangsúlyozta a békepárt röpirata. — Szükséges a demokratikus mozgalmak vezetőinek együttműködése, de nem elég. Nem elég a helyes követelésekkel Kállaynál előszobázni, nem történelmi alibi kell, a tömeg erejével kell súlyt adni és érvényt szerezni a nemzet elemi érdekeinek. (Az én kiemelésem — P. I.) El kell távolítanunk a Kállay-kormányt! Nemzeti kormányt kell alakítani.”⁷⁸ A tömegek erejére, harci elszántságára, forradalmi lendületére támaszkodó, valóban antifasiszta, demokratikus, nemzeti politika azonban nem fért össze az ellenzéki pártok jobboldali vezetőinek politikájával. Amikor választaniok kellett, még 1943 őszén, sőt 1944 tavaszán, — közvetlenül a fasiszta német megszállás előtt — is inkább választották Kállayt, a maga kudarca iránt ítélte politiká-

⁷³ Népszava, 1943. okt. 3. Tervek...

⁷⁴ Népszava, 1943. dec. 19. A szakszervezetek jövő feladatai...

⁷⁵ Népszava, 1943. szept. 21. Új párttagok felvétele. PI Arch. Gyűjtemény 565 és PI Arch. A/4/IV/1943/82.

⁷⁶ PI Arch. A/XXII/3/25/1943/1.

⁷⁷ Esti Kis Újság, 1943. okt. 5. Drámaian őszinte beszélgetés a magyarság sorskérdéseiről Bajcsy-Zsilinszky Endrével.

⁷⁸ PI Arch. III. 16/1943/IX/2343-1.

jával, mint a tömegek harci elszántságát, erejét, ami lehetséges, hogy az ellenzéki pártoktól és a magyar néptől a történelmi fordulat végrehajtásakor súlyosabb áldozatokat követelt volna, mint közvetlenül Kállay bukása és a fasisztanémet megszállás, de kihatásaiban a nagyobb áldozatért is sokszorosán kárpótolta volna a nemzetet. Erre azonban a Rassayak, Nagy Ferencek, Peyer Károlyok képtelenek voltak.

1943 őszén a Szovjetunió, Anglia és az Egyesült Államok külügyminisztereinek, s főként kormányfőinek tanácskozása után véglegesen eldőlt, hogy a Balkánon a nyugati hatalmak nem fognak partraszállni. Véglegessé vált, hogy Magyarország felszabadítása végső soron a Szovjet Hadseregére vár. Az 1943 őszen megkötött szovjet–csehszlovák megállapodás pedig biztosítéka volt annak, hogy a Szovjetunió nemcsak messzemenően figyelembe veszi a kis népek, kis országok függetlenségét, belügyeikbe való be nem avatkozást, szabadság-törekvéseiket, hanem minden erejével támogatja is azt.

E nemzetközi megállapodások után sem változott meg Kállay politikája, annak ellenére sem, hogy ismerte a német fasiszták előkészületeit kormánya citávoltására. A Szovjetunió elleni gyűlölet, az uralkodó osztályok hatalmának megőrzéséhez és uralmi formájának változatlan fenntartásához való görcsös ragaszkodás miatt nem tudta elszánni magát arra, hogy a Szovjetunióhoz forduljon és az ő segítségére támaszkodva szakítson Hitlerrel és mentse meg az országot a közelgő katasztrófától. De semmivel sem bizonyultak felelősségteljesebb politikusoknak az ellenzéki pártok jobboldali vezetői sem, továbbra is a kormány hintapolitikájához láncolták magukat, holott annak csődje mind világosabbá vált. Sőt a Szovjet Hadsereg határainkhoz való közeledése még jobban megérlelte bennük a Kállay-féle politika támogatásának szükségességét.

1943 őszén összeült a magyar parlament, hogy bizalmat szavazzon a Kállay-kormány politikájának és elfogadja az 1944. évi költségvetést. A kommunisták és az ország sorsáért aggódó antifasiszták, s főleg a dolgozó nép azt várta, hogy az ellenzéki pártok országgyűlési képviselői „megálljt!” kiáltanak az ország szekerét katasztrófába vezető Kállay-kormánynak. Nem ez történt. Minden korábbinál élesebben bírálták ugyan a kormány néppellenes háborús kül- és belpolitikáját, nem fogadták el — ellenzékiiségük egyébként a parlamentben 20 év alatt ebben volt egyedül következetes — a kormány költségvetését, de a leglényegesebb kérdésekben a kormány mellé álltak. Amikor Kállay kiadja „országhatáraink védelmének” jelszavát, ami elsősorban nem a nyugat felől, a ténylegesen fenyegető veszély ellen, hanem kelet, a Szovjetunió ellen irányult, akkor a két párt országgyűlési képviselői pártjaik nevében támogatásukról biztosították a kormányt. Peyer Károly, a megajánlási vita szociáldemokrata vezérszónoka többek között ezeket mondta: „Annak ellenére, hogy éles politikai ellentét választ el bennünket a Háznak minden pártjától, vannak közös területek, amelyeken még a *politikai ellentét ellenére is találkozhatunk. Ezek között első az ország függetlensége*, ennek a területnek az épsége, a rend és a nyugalom fenntartása. Ezek azok a kérdések, amelyekben mi felajánljuk készségesen azt a szolgálatot, azt a támogatást, amit az országnak nyújtani tudunk.”⁷⁹ Amikor pedig a parlament szélsőjobboldali képviselői ismételen előhozakodtak a „bolsevizmus” és a népfront vádjával, mind a kis-

⁷⁹ Népszava, 1943. dec. 2. Peyer elvtárs a parlamentarizmusról.

gazdapárt, mind a szociáldemokrata párt képviselői „magukból kikelve” tiltakoztak e megalapozatlan vádak ellen.⁸⁰

1943 végén és 1944 elején a nacionalizmus ismételt felszításában a Kállay-kormány mellett ott találjuk az ellenzéki pártok képviselőit is. „Határaink védelmének” jelszava a kisczardapárt és a szociáldemokrata párt gyűlésein még azokat is megzavarta, akik sok vonatkozásban a kommunisták hirdette nemzeti összefogás mellett voltak. A rendőrségi és csendőrségi jelentések arról számoltak be, hogy ahol a szónokok Kállaynak határaink védelmére hívó szavát ismertették, a tömegek mindenütt éljenzéssel fogadták.⁸¹

1944 elején Kállay miniszterelnök Kossuth halálának 50 éves évfordulóját is a hintapolitika szolgálatába kívánta állítani.⁸² A kormány a propaganda minden eszközét felhasználta arra, hogy a magyar népben a közel száz év óta olthatatlan lánggal égő kossuthi szabadságharcos szellemet kudarcra ítélt politikájának szekerébe fogja. Az 1848—49-es szabadságharc jelentőségének és szerepének tudatos és tervszerű meghamisításával törekedtek meggyőzni a magyar népet arról, hogy a kossuthi szabadságharc ma éppen úgy, mint 1848—49-ben egyet jelent az ország függetlenségét a nyugat s főleg a kelet felől fenyegető veszély elhárításával, s az egész országnak a Kállay-kormány mögé való felsorakozásával. A legsúlyosabb a magyar nép széles rétegeinek megtévesztésében, félrevezetésében azonban mégis az volt, hogy a kossuthi szabadságharcos eszmék meghamisításában nemcsak a kormány, az egyházak s különböző burzsoá szervezetek játszottak szerepet, hanem szerepet vállaltak ebben a szociáldemokrata és kisczardapárt jobboldali vezetői is. Ezeknek a vezetőknek a néptömegek forradalmiságától való félelme, szovjet- és kommunistaellenessége olyan mély és határtalan volt, hogy nem voltak hajlandók tudomásul venni a nemzetközi katonai és politikai helyzetben végbemenő változást.

A békepárt memorandumában, 1944 januárjában figyelmeztette az ellenzéki pártok vezetőit, hogy az a szerep, amelyre Kállay politikájának támogatásával vállalkoztak, soha meg nem másítható felelősséget jelent számukra az ország katasztrófába döntéséért. „A Kállay kormány homályos nyilatkozatainak leple alatt tervszerűen és határozottan folytatja az ellenforradalom huszonötéztendő imperialista, népellenes, hazaáruló politikáját, s ehhez nehéz helyzetében büntársakat keres — olvashatjuk a memorandumban. — ... amikor a magyar viszonyoknak megfelelően a demokratikus pártokat

⁸⁰ Nagy Ferenc erről a következőket mondotta: „A kisczardapártban sem a múltban, sem a jelenben tudomásunk szerint egyetlen olyan ember helyet nem foglalt, aki bolsevista felfogású lenne. Ha ilyenek fordulnának elő, ismeretlenül kerülnének közénk, s magunk törekednénk arra, hogy mielőbb megfojtsuk őket és mielőbb lehetetlenné tegyük tevékenységüket.” (Képviselőházi Napló 1939—1944. XVIII. 529. l.) Szedes Ferenc, a SZDP főtitkára a párt miskolci választmányi ülésén — ahol 50 helység küldöttei vettek részt — hasonlóan válaszolt a parlamentben feljűk elhangzott vádakra. „A Szociáldemokrata párt 1918 előtt az utca pártja volt, egyetlenegy képviselője sem volt a parlamentben. . . 1918-ban az utca népe került az államkormányzás mellé és ki csodálkozik azon, hogy nem tudtak felemelkedni az államkormányzás feladataihoz. . . Azóta sokat tanult, megszerezte a politikai vezetés mesterségét és ha az események felelős posztra állítanak bennünket, másként tudunk eljárni és élni is tudunk a hatalommal.” (Népszava, 1943. dec. 14.)

⁸¹ PI Arch. A. XXII/71/1942/55.

⁸² Erre vonatkozóan bővebben lásd: *Korom Mihály*: i. m. és *Zsigmond László*: Két dátum c. tanulmányát. Történelmi Szemle 1958. 1—2. sz.

igyekeznek megkörnyékezní, hogy rajtuk keresztül az egész nemzetet — legalább képletesen — büntársává tegye.”⁸³

A memorandumban a kommunisták félreérthetetlen nyíltsággal tudtára adták a demokratikus pártok vezetőinek, hogy politikájuk nem más, mint a kormány hazaáruló politikájának kiszolgálása s egyben pártjaik tömegeinek felajánlása a katasztrófa végrehajtásához.⁸⁴ „A nemzet a jobb jövőnd reményeinek csökkenésével, egyes tagjai pedig minden ingadozásáért.” Mit kell tenni a baloldali pártok vezetőinek, ha valóban az ország sorsának irányítói, a tömegek akarátának megvalósítói akarnak lenni? A békepárt válasza világos és félreérthetetlen. „Teljes és félreérthetetlen szakítás a reakcióval és jelszavaival s megalkuvást nem ismerő, elszánt küzdelem a Kállay—Imrédy-klíkk ellen — ez az alapfeltétele a demokratikus front sikereinek. Az ellenzéknek nem lehet feladata, hogy falazzon a kormány áruló politikájának, hanem ellenkezőleg csak az, hogy a reakció működését és álnok jelszavait leleplezze a tömegek előtt, s rámutasson szüntelenül arra, hogy Kállaynak még legmagyarabb és legártatlanabb színben feltűnő megnyilatkozása sem más, mint a céltudatos nemzet- és népárulás nemzetiszínű takarója.”⁸⁵

A kommunisták intó szava e pártok jobboldali vezetőinél süket fülekre talált és így történhetett meg, hogy amikor a fasiszta német csapatok már megkapták a parancsot Magyarország megszállására, az ország közvéleménye, s főleg Budapest lakosságának jelentékeny része abban a tudatban hajtott nyugovóra fejét, hogy az elkövetkezendő napokban Kállay proklamálni fogja kiválásunkat a háborúból s ezzel — minden különösebb megrázkódtatás nélkül — Magyarország számára, a magyar nép számára befejeződött a háború.⁸⁶ A magyar nép harci elszántságát elaltató politika katasztrófális következménye volt, hogy az ország lakossága dermedten, minden komolyabb ellenállás nélkül vette tudomásul a való helyzetet, Magyarország fasiszta német megszállását, amely nemcsak a magyar nép számára jelentett további mérhetetlen szenvedést és váraldozatot, de nem kímélte azokat sem, akik a hintapolitikát „kitervelték” és támogatták.

⁸³ A magyarországi munkásmozgalom 1939—1945. 280—290. l.

⁸⁴ „A kormány különböző manőverekkel kísérletezik az ellenzék megnyerésére vagy leszrelésére — állapítja meg a memorandum. — Gyakran próbálkozik azzal, hogy az ellenzékot nyílt vagy leplezett imperialista jelszavak segítségével kapcsolja politikájához. Ez a múltban sokszor bevált. Mert nagy sikere a reakciónak, ha a demokratikus front vezetői a tömegek harci jelszavai helyett a kormány jelszavait hangoztatják: »nem lesz még egyszer 1918«, a »rendet fenntartjuk«, »alkotmányos ország vagyunk«, »jogállam vagyunk« »határainkat megvédjük« stb., nagy sikere a reakciónak, ha a demokratikus ellenzék háború utáni tervek készítésével tölti idejét, s ezzel mintegy elismeri a hitlerista háború elsőbbségét és érinthetelenségét, és szabad kezet ad folytatásán.” (Uo.)

⁸⁵ A magyarországi munkásmozgalom 1939—1945. 280—290. l.

⁸⁶ A Magyarország fasiszta német megszállása előtti hónapok hangulatáról szóló beszámolóik igazolják e megállapítás helyességét. Közülük csak egyet idézek: a szociáldemokrata párt „A reakció ellen” c. könyvének idevonatkozó megállapításait: „Mint jellemző — bár meg nem erősített és fenntartással fogadandó — politikai pletykát, meg kell említenünk, hogy március közepén fővárosszerte a közeli kiugrásról suttogtak. Azt beszéltek, hogy március 20-án, a parlamentben tartandó Kossuth-émlékünnepen Kállay miniszterelnök már hivatalos formában bejelenti majd a háborúból való kiválásunkat.” (A reakció ellen. Népszava kiadás. 92—93. l.)

И. ПИНТЕР

ВРЕДНОЕ ВЛИЯНИЕ «ПОЛИТИКИ КАЧЕЛЕЙ» ПРАВИТЕЛЬСТВА КАЛЛАЙ
НА АНТИФАШИСТСКОЕ ДВИЖЕНИЕ СОПРОТИВЛЕНИЯ

Резюме

Главнейшая цель правительства Каллаи, сформировавшегося в марте 1942 года, заключалась в том, чтобы мобилизовать все силы для войны против Советского Союза. Внешнюю политику правительства характеризовала поддержка фашистской Германии, а его внутреннюю политику характеризовало создание военного «национального единства». В интересах осуществления этой внутренней политики правительство усилило террор против антифашистов, в первую очередь против коммунистов, но в то же время оно пошло на уступки левым партиям при условии, если они гарантировали правительство свою лояльность.

В результате решительного поворота в ходе войны в политике Каллаи наметились существенные изменения. Каллаи понял, что Гитлер проиграл войну, поэтому он начал искать новых партнеров. Он вступил в переговоры с западными союзными державами в надежде на то, что они опередят Советский Союз и Венгрия попадет под англо-американскую оккупацию, и таким образом в Венгрии сохранится власть финансового капитала и помещиков.

Победа Советской Армии под Волгоградом и капитуляция Италии в значительной мере усилили антивоенное настроение трудящихся масс в Венгрии. Каллаи считал своей главной задачей сдержать это движение, избежать массовых выступлений и партизанских боев, помешать революционному перевороту. В интересах осуществления этой политики Каллаи распространял иллюзию среди масс о том, что его правительство может порвать с Гитлером и без всяких потрясений перевести Венгрию на сторону западных союзных держав. Каллаи для этих своих целей использовал социальную демагогию, на службу которой он поставил националистическую и антисоветскую пропаганду. В этом своём стремлении Каллаи нашел поддержку в различных церковных кругах и в антигитлеровских слоях буржуазии и мелкой буржуазии.

Для своей политики Каллаи старался привлечь правых лидеров партии мелких хозяев и социалдемократической партии. Правые лидеры этих партий были против войны на стороне фашистской Германии, они требовали восстановления независимости Венгрии, выхода из войны, но они считали, что это можно осуществить только опираясь на англо-американский лагерь, без радикальных общественных изменений, без активного революционного участия масс. Эти взгляды совпадали с концепцией правительства Каллаи. Каллаи при условии, что эти партии будут поддерживать его политику, согласился обеспечить большую свободу для пропаганды и организации этих партий. Между Каллаи и этими партиями велись переговоры. Однако эти переговоры не привели к результату, так как Каллаи не соглашался решительно порвать с Гитлером, но он все-таки добился поддержки со стороны этих правых лидеров в деле демобилизации антифашистской борьбы. Коммунистов и других смелых антифашистских борцов ожидали тюрьма, концентрационный лагерь и отправление на фронт.

Эта политика дезориентировала и демобилизовала значительную часть масс, которые вместо отстранения правительства Каллаи поддерживали его политику. И когда фашистские германские войска 19 марта 1944 года оккупировали Венгрию, население без всякого серьезного сопротивления приняло к сведению ужасную правду.

I. PINTÉR

LA «POLITIQUE DE BASCULE» PRATIQUÉE PAR LE GOUVERNEMENT
DE KÁLLAY ET LE MOUVEMENT DE RÉSISTANCE ANTIFASCISTE

Résumé

Le gouvernement de Kállay formé en mai 1942 se proposait comme principal objectif la mobilisation de toutes les forces pour la guerre antisoviétique. Sa politique extérieure se trouvait caractérisée par l'appui de l'Allemagne, tandis que sa politique intérieure, par la création de «l'unité nationale» en guerre. En vue de réaliser cette dernière il intensifia la terreur fasciste à l'égard des antifascistes et avant tout à l'égard

des communistes, mais il se montra disposé à faire des concessions vis-à-vis des partis de gauche, à condition que ceux-ci témoignassent au gouvernement leur loyauté.

Après le tournant décisif survenu dans les événements de guerre la politique pratiquée par Kállay connut, elle aussi, d'importants changements. Il se rendit compte de ce que Hitler se trouvait sur la voie de perdre la guerre. En conséquence il se cherchait de nouveaux partenaires. Il engagea des négociations avec les puissances alliées occidentales dans l'espoir que celles-ci gagneront d'avance sur l'Union Soviétique et en conséquence la Hongrie sera occupée par les Anglo—Américains; de cette manière le régime monopoliste et grand-propriétaire serait à maintenir dans la suite.

La victoire remportée par l'Armée soviétique à Volgograd, puis la capitulation de l'Italie contribuèrent dans une grande mesure à développer le mouvement des masses laborieuses hostiles à la guerre. Kállay considérait comme principaux objectifs la répression du mouvement, l'évitement des guerillas, des actions massives semblables à celles développées dans les pays occupés par Hitler et l'arrêt d'une transformation révolutionnaire. Dans ce but il entendait persuader les masses de ce que son gouvernement était à même de rompre avec Hitler et de conduire le pays — sans aucun ébranlement — aux côtés des Puissances alliées occidentales. En vertu de cette politique Kállay utilisa la démagogie sociale et mit au service de ces objectifs la propagande nationaliste antisoviétique. Ses efforts se virent appuyés par les différentes Églises, par la bourgeoisie et même par l'aile antihitlérienne de la petite bourgeoisie.

Kállay s'efforçait de gagner à sa politique les dirigeants des partis de gauche, ceux du Parti des Petits Propriétaires et de la social-démocratie droitiste. Les représentants droitistes de ces partis s'opposèrent à une guerre menée aux côtés de l'Allemagne hitlérienne, exigèrent la restitution de l'indépendance du pays, la sortie de la guerre, ce qu'ils entendaient réaliser, eux aussi, par l'appui du camp anglo—américain des puissances alliées occidentales, en excluant la transformation sociale et la participation active et révolutionnaire des masses. Ces objectifs coïncidèrent aux conceptions formulées par le gouvernement de Kállay. De ce fait Kállay, en échange du soutien de sa politique, — se montrait disposé à assurer à ces partis de plus vastes possibilités dans leur activité et dans leur organisation. Des négociations furent engagées entre lui et ces mêmes partis. Encore que les négociations n'aboutissent à aucun résultat, vu que Kállay ne se montrait pas prêt à une rupture décisive avec Hitler, il parvint toutefois d'obtenir l'appui plein et entier de la part des dirigeants de ces partis pour réprimer la lutte de résistance antifasciste. Quant aux communistes et aux courageux militants des luttes antifascistes, c'est la prison, les camps de concentration et les feuilles de route qui les attendaient.

Une partie considérable des masses se vit trompée et désarmée par cette politique. Au lieu de la lutte on a choisi l'attente, au lieu de l'éloignement du gouvernement de Kállay on a appuyé sa politique de catastrophe. Et lorsqu'en mars 1944 la Hongrie fut occupée par les troupes fascistes allemandes, le peuple du pays, raidi et sans témoigner d'aucune résistance, se rendit compte de la réalité effroyable.